

Savezničke kopnene i zračne snage na Bleiburgu 15. svibnja 1945.

Nebom nad Bleiburgom 15. svibnja 1945., kako tumače mnogi svjedoci, prelijetali su piloti britanskoga Kraljevskoga ratnog zrakoplovstva. Njihova je misija bila „demonstracija sile“, odnosno prikazivanje britanske zračne nadmoći svima na tlu. To nije uključivalo samo poražene osovinske snage, nego i postrojbe Jugoslavenske armije. U ovom se radu na temelju izvorne arhivske građe objašnjavaju okolnosti njihova djelovanja te prenose opažanja pilota o događajima na tlu. Uz Britance, i jedan američki avion također je nadlijetao to područje, no s posve različitom misijom. Bio je to zrakoplov namijenjen fotografskom izviđanju i pritom je izradio vrlo kvalitetne fotografije cijelog područja. Na temelju tih fotografija te njihove usporedbe s arhivskim dokumentima i iskazima svjedoka, u radu se obrađuje pitanje brojnosti kolona koje su u svibnju 1945. pri povlačenju iz Nezavisne Države Hrvatske stigle do Bleiburga, njihov točan raspored na bleiburškom polju i cesti od Hrusta do jugoslavenskog teritorija te raspored britanskih trupa na tlu. Obraduje se i utjecaj odnosa snaga na terenu na odluku britanskih zapovjednika da se ne prihvati predaja izbjeglica i zabrani im se prolazak dublje na austrijski teritorij. Malobrojnost i loš taktički položaj britanskih oružanih formacija kod Bleiburga izravno su utjecali na odluku britanskog zapovjedništva da pod svaku cijenu spriječi prelazak izbjegličke kolone dublje u Austriju i utječe na njihovu predaju snagama Jugoslavenske armije.

Ključne riječi: Bleiburg; britanske Kraljevske zračne snage; Zrakoplovstvo kopnene vojske Sjedinjenih Američkih Država; 38. (irska) pješačka brigada; Hrvatske oružane snage; civilne izbjeglice iz NDH; 15. svibnja 1945.

Uvod

Kapitulacija Njemačkog Reicha 8. svibnja 1945. nije označila i potpuni prekid borbenih djelovanja na prostoru Srednje Europe i Balkana. Unatoč njihovu statusu savezničke vojske, još od oslobađanja Trsta početkom svibnja sve su očitiije bile neprestane trzavice i neslaganja između snaga Jugoslavenske armije (JA) i britansko-američkih trupa. Mnogi sudionici tih zbivanja bojali su se mogućnosti otvorenog oružanog sukoba između jugoslavenskih i britanskih postrojbi u prvoj polovici svibnja 1945. godine.¹ U procijepu između snaga JA i zapadnih saveznika tada se našla i velika grupacija vojnika i civila koji su se povlačili iz Nezavisne Države Hrvatske (NDH) prema zapadu u nadi da će se doista dogoditi taj sukob i novi veliki rat između Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Ujedinjenog Kraljevstva na jednoj, a Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) i njegovih komunističkih saveznika na drugoj strani. Cijela je politička osnova ustaškog povlačenja iz NDH prema zapadu bila utemeljena upravo na procijenjenoj neizbježnosti tog sukoba, s nadom da će zapadni saveznici prigrliti i rehabilitirati svoje dojučerašnje neprijatelje i, na temelju zajedničkog antikomunističkoga političkog programa, omogućiti njihov povratak u zemlju i obnovu NDH.² U ovom se radu, na temelju izvorne arhivske građe britanskih i američkih postrojbi prisutnih 15. svibnja 1945. na bleiburškom polju i iznad njega, analizira njihova perspektiva o tim zbivanjima te uvjetovanost njihovih odluka, ponajprije odluke da se ne prihvati predaja HOS-a britanskoj vojsci, širim kontekstom zbivanja i vojnih odnosa moći u Koruškoj i Austriji. Na temelju fotografija snimljenih iz zraka te njihovom usporedbom s izvještajima britanskih trupa na tlu i iskazima preživjelih svjedoka nastoji se razriješiti pitanje brojnosti kolona u povlačenju i njihova razmještaja od jugoslavensko-austrijske granice do najzapadnije točke do koje su stigli prije predaje. Uz to, prikazuje se način na koji je slabost britanske vojske uspješno prikrivena, a mnogobrojnije postrojbe HOS-a nagovorene na predaju brojno slabijim prisutnim snagama JA.

1 Dimitrijević, *Bitka za Trst 1945. – 1954.*, 11–41; Tenca Montini, *...Trst ne damo! Jugoslavija i Tršćansko pitanje 1945. – 1954.*, 9–21.

2 Osnovni podaci o povlačenju iz NDH u svibnju 1945., vidi u: Dizdar, „Prilog istraživanju problema Bleiburga i križnih putova (u povodu 60. obljetnice)“; Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945*; Goldstein, Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*; Rulitz, *Bleiburška i vetrinjska tragedija*. U Velikoj je Britaniji najvažniji poticaj istraživanju ove teme dao Tolstoj, *Ministar i pokolji – Bleiburg i Kočevski Rog 1945*. Tolstojevo pisanje, u engleskom izvorniku objavljeno 1986. godine, bilo je otežano uskraćivanjem izvorne arhivske građe britanskih vojnih postrojbi te tužbom nekadašnjeg načelnika stožera 5. korpusa Tobyja Lowa, kasnijeg zastupnika u Donjem i Gornjem domu britanskog parlamenta zbog klevete.

Britanski planovi i realnost okupacije Austrije

Britanski se vojni i politički vrh na sredozemnom području u svojim planovima već mnogo prije bavio potencijalnim sukobom protiv vojske koja je s istoka napredovala prema Njemačkoj, no u tim planovima, osmišljenima još u drugoj polovici 1944. godine, potencijalnim neprijateljem nije smatran Josip Broz Tito, nego Josif Visarionovič Staljin. Iako se u tim planovima otvoreno govorilo samo o borbi protiv Njemačke i nacizma te sprečavanju njemačkog povlačenja u imaginarnu „Alpsku tvrđavu“ radi nastavka otpora, činjenica da je 8. britanskoj armiji, predviđenoj za okupaciju dijelova Austrije, u zadatak dano i „zatvaranje jugoslavenske, mađarske i talijanske granice“ i da su kao granice Austrije eksplicitno navedene one od 31. prosinca 1937. godine, tj. prije njemačkog *Anschlussa*, pokazuje da se među zapadnim Saveznicima promišljalo o svim mogućim scenarijima, pa i pojavi neprijateljstava s dojučerašnjim drugovima po oružju.³ Postojeći planovi brzog zaposjedanja austrijskog prostora i sprečavanja neostvarenoga dubljeg prodora Crvene armije prema zapadu, označeni kodnom oznakom „FREEBORN“, u svibnju 1945. hitro su dorađeni i dopunjeni te usmjereni protiv novog, pomalo i neočekivanog protivnika – Titove JA. Poučeni tršćanskim iskustvom, britanski su zapovjednici odlučili ubrzati raspoređivanje svojih ograničenih kopnenih snaga u Koruško, prema staroj austrijsko-jugoslavenskoj granici. Budući da su očekivali sukob s Jugoslavenskom armijom, nastojali su svoju brojčanu slabost i nezavidan logistički položaj prikriti „demonstracijom zračne sile“. Umjesto planirane četiri divizije, koje su nakon njemačke kapitulacije trebale stići iz sjeverne Italije i zauzeti austrijsko područje, Britanci su na raspolaganju imali samo dvije divizije i nepune dvije brigade, koje u tom trenu nisu bile spremne, uz istodobno razoružavanje brojnih poraženih osovinskih formacija, da bi uspješno vodili eventualnu borbu protiv Titovih snaga.⁴ U to im vrijeme još nije bio poznat ni sastav, ni smjer povlačenja, ni brojnost raznih osovinskih snaga koje su sredinom svibnja pristizale upravo na taj prostor.⁵ Posebno je problematična bila brzina kojom su sovjetske i bugarske postrojbe zaposjedale austrijski

3 Dosad najopsežniji prikaz planiranja i provedbe britanske okupacije Austrije te utjecaja napetosti između britanskih i jugoslavenskih trupa u Trstu i dolini Soče na ta zbivanja dostupan je u Schneider, „Operation FREEBORN“. Izvorni planovi dostupni su u US-AFHRA, MAAF, mikrofilm A6094, 622.963-2, Plans for Occupational Control of Austria and Germany; MATAF, mikrofilm A6115, 626.963, MATAF: Surrender FREEBORN 1945. Ti su planovi uključivali ne samo zaposjedanje teritorija i razoružavanje neprijateljskih formacija nego i oslobađanje savezničkih ratnih zarobljenika, repatrijaciju raseljenih osoba, opskrbu civilnog stanovništva, sprečavanje gerilskog djelovanja protiv okupacijskih trupa itd. Zadaci 8. britanske armije u zatvaranju austrijskih granica navedeni su u poglavlju Section III, 33, C, (3), str. 13. verzije plana FREEBORN od 20. veljače 1945. godine.

4 Schneider, „Operation FREEBORN“, 138-139; Rauchensteiner, *Der Sonderfall*, 85-91; Rauchensteiner, *Der Krieg*, 355-361; Eisterer, „Austria Under Allied Occupation“, 190-197; Hills, *Britain and the Occupation of Austria 1943 – 1945*, 116-134; Carafano, *Waltzing into the Cold War*, 35-48.

5 Iscrpno o odnosu savezničkih vojnih i civilnih vlasti prema kolonama na povlačenju iz NDH i raspravama o rješavanju problema izbjeglica iz Jugoslavije, vidi u: Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 119-151.

teritorij. Iako je britanska okupacijska zona, prema zaključcima Moskovske konferencije, trebala obuhvaćati dijelove Tirola, cijelu Korušku i Štajersku te dijelove Beča, u praksi je sovjetsko napredovanje početkom svibnja 1945. godine zaustavljeno tek na rijeci Lavant (Labotnica), na potezu od Judenburga preko Köflacha do Lavamünda.⁶ Time je pod sovjetsku okupaciju (sve do konačnog sporazuma o podjeli okupacijskih zona i povlačenja sovjetskih trupa u srpnju 1945. godine) potpala gotovo cijela Štajerska, pa čak i najistočniji dijelovi Koruške. Kako su Britanci u logističkim planovima opskrbe svojih okupacijskih trupa vrlo važnu ulogu davali aerodromu Thallerhof kod Graza, sovjetski nadzor nad tim područjem utjecao je na radikalne promjene u dinamici raspoređivanja britanskih okupacijskih postrojbi.

Britanske trupe u Bleiburgu i okolici

Glavnina snaga 38. (irske) pješačke brigade postavljena je na crtu razgraničenja sa sovjetskim i bugarskim trupama od Wolfsberga preko St. Andrä i St. Paula im Lavanttal do Lavamünda, gdje su raspoređene druga bojna pukovnije londonskih irskih pješaka (*2nd London Irish Rifles*, 2 LIR) te prva bojna pukovnije kraljevskih irskih strijelaca (*1st Royal Irish Fusiliers*, 1 RIRF), kao i razne pomoćne trupe i glavnina 17. divizijuna poljske pukovnije kraljevskog topništva (*17th Field Royal Artillery*, 17 Fd RA). Treća pješačka bojna iz sastava brigade još je bila raspoređena u sjevernoj Italiji i zadužena za razoružavanje njemačkih trupa koje su se predale na tom prostoru, pa nije mogla biti prebačena u Austriju.⁷ To je značilo zanemarivanje austrijsko-jugoslavenske granice, koju je kontrolirala samo 13. baterija iz sastava 17 Fd RA, omogućivši jednostavan prelazak ne samo mnogobrojnim osovinskim trupama u povlačenju, uključujući i zapovjednika njemačke Grupe armija Jugoistok feldmaršala Alexandra Löhra, kojeg su britanski topnici 14. svibnja sprovedi u više zapovjedništvo,⁸ nego i jugoslavenskim vojnim jedinicama i političkim aktivistima. Oni su tijekom svibnja 1945. godine pokušali uspostaviti svoju vojnu i civilnu upravu u mnogim naseljima i gradovima sjeverno od granice, proganjajući pritom ne samo bivše naciste nego i sve potencijalne političke protivnike jugoslavenske države ili komunističke vlasti. Odnosi s britanskim postrojbama bili su vrlo napeti i na rubu sukoba.⁹

Kako bi se spriječilo potpuno preuzimanje svih poluga administracije od strane jugoslavenskih vlasti na tom području, a osobito nakon vijesti pristiglih 14. svibnja u zapovjedništvo brigade o tome da se velika masa izbjeglica iz NDH približava Bleiburgu,

6 Schneider, „Operation FREEBORN“, 139; Rauchensteiner, *Der Krieg*, 386–389; Walzl, *Kärnten 1945*, 173–193.

7 UK-TNA, WO 170/4465, 38 Infantry Brigade: H.Q, ratni dnevnik od 9. do 14. svibnja 1945. godine.

8 UK-TNA, WO 170/4730, 17th Field Regiment, RA, ratni dnevnik od 12. do 14. svibnja 1945.

9 Walzl, *Kärnten*, 194–217; Stieber, *Consolidated Intelligence Reports: Austria Report No. 2*, 16 May 1945, Austria Report No. 3, 21 May 1945, 14–31; Linasi, *Die Kärntner Partisanen*, 314–346.

zapovjedništvo britanskih snaga odlučilo je ojačati 38. brigadu novim jedinicama prebačenim iz drugih divizija i brigada i uz njihovu pomoć zatvoriti austrijsku granicu. Operativna uputa zapovjedništva brigade za 15. svibnja 1945. godine predviđala je prebacivanje na područje Bleiburga 27. bojne kopljaničke pukovnije (27th Lancers, 27 L), druge bojne kraljevske tenkovske pukovnije (2nd Royal Tank Regiment, 2 RTR), 16. bojne durhamskoga lakog pješaštva (16th Durham Light Infantry, 16 DLI) te po jednu četu iz 46. i 56. izvidničke pukovnije, izvorno raspoređene u 46. i 78. diviziju. Sve su te jedinice organski pripadale drugim formacijama, a zapovjedništvo 38. brigade bilo je u Wolfsbergu, više od dvadeset kilometara sjeverno od Bleiburga, što je otežavalo zapovijedanje i upravljanje njihovim pokretima. Osim toga, pristizale su pojedinačno tijekom cijelog dana, pa je prijepodne glavnina britanskih položaja oko Bleiburga i dalje bila vrlo slabo zaposjednuta. Zbog toga je dnevna zapovijed uključivala dva osnovna zadatka – držati zaposjednutim samo naselje Bleiburg te crtu na rijeci Dravi sjeverno od njega i, „bude li potrebno, spriječiti oružjem prelazak Hrvata sjeverno od te rijeke“.¹⁰ Pod svaku cijenu trebalo je zadržati položaje u dvorcu te prikazivati svoje snage južno od Drave jačima nego što su stvarno bile, i to demonstrativnom vožnjom oklopnih vozila. Zabranjeno je otvaranje vatre ako jugoslavenske trupe to prve ne učine i zatraže britansku pomoć, a pritom je zapovjedbno da se utroši što manje streljiva. Zabranjeni su i svi oblici pješačkih napada. S druge strane, jedinicama na položajima sjeverno od Drave naređeno je da, uz učestala patroliranja, paze na svaki pokušaj prelaska rijeke te da, u slučaju da opaze takvo kretanje, „otvore vatru bez oklijevanja“.¹¹ Prvi hitci trebali su biti upućeni „ispred pramca“, a ako to ne uspije, „može se otvoriti jaka vatra kako bi se spriječilo prelaženje“.¹² Povrh toga, u uputi je o oružanim formacijama HOS-a i izbjeglim civilima istaknuto načelno stajalište da je „[...] njihova predaja odbijena i oni ne smiju prijeći staru austrijsku granicu. Oni su obaviješteni o tome i upozoreni da namjeravamo upotrijebiti oružje kako bismo nametnuli našu odluku.“¹³

Navedena uputa pokazuje da su britanski zapovjednici svoj položaj kod Bleiburga smatrali toliko nepovoljnim da su podređenima čak ostavili mogućnost povlačenja sjeverno od Drave i toleriranje kretanja izbjegličkih kolona po dijelovima Koruške južno od rijeke. Strah o mogućem prelasku izbjegličke kolone preko Drave dijelili su i dijelovi JA koji su već zaposjeli naselja po Koruškoj, u tolikoj mjeri da je izdana zapovijed o pripremi dravskih mostova za rušenje. Snage JA na području Bleiburga bile su, kao i britanske, vrlo slabe i oslanjale su se više na ostavljanje dojma velike brojnosti nego na realni odnos snaga. Na položajima sjeverozapadno od izbjegličke kolone 14. i 15. svibnja bila je samo jedna brigada (Zidanšekova) 14. divizije JA, a položaje na jugozapadu zaposjeo je samo jedan bataljun Tomšičeve brigade 14. divizije. Početkom svibnja te su brigade bile među najmanjima u JA, s oko 800 pripadnika, zbog činjenice da su do samog

10 UK-TNA, WO 170/4465, 38 Infantry Brigade: HQ, Op. Instr. No. 6, 15. svibnja 1945. godine.

11 *Isto.*

12 *Isto.*

13 *Isto.*

kraja rata djelovale na gerilski način i nisu se mogle oslanjati na novačenje kao postrojbe JA osnovane ili popunjavane na oslobođenom području. Iako se tijekom svibnja 14. divizija JA ubrzano popunjavala novim borcima, broj njezinih pripadnika kod Bleiburga 15. svibnja 1945. godine vjerojatno nije prelazio 1500. Drugi dijelovi 14. divizije bili su na raznim drugim mjestima, jedni pokušavajući zauzeti Korušku, a drugi i dalje zauzeti borbama ili razoružavanjem zarobljenika kod Dravograda, u dolini Meže i na drugim mjestima u Sloveniji. Zidanškovoju i Tomšičevoj brigadi pomoć u opkoljavanju pripadnika HOS-a i izbjeglih civila okupljenih na bleiburškom polju pružali su samo dijelovi 7. i 8. brigade 51. vojvodanske divizije JA. Iako je brojno stanje tih brigada bilo nešto bolje nego u slovenskim, donedavno posve gerilskim postrojbama (više od 1700 vojnika u 7. brigadi i oko 2600 u 8. brigadi početkom svibnja 1945.), njihov znatan dio također je bio angažiran kod Dravograda i na drugim borbenim položajima, pa je sjeveroistočnu stranu bleiburškog polja moglo tijekom noći s 14. na 15. svibnja zauzeti tek oko 2000 – 2500 vojnika 51. divizije. Južna strana doline uopće nije bila zaposjednuta i samo je šumovit brdski teren sprječavao izbjegličku masu da skrene u tom smjeru.¹⁴

Osjećaj izloženosti i slabosti koji su dijelili komandanti i komesari postrojbi JA vjerojatno je bio sličnog intenziteta onome koji se može iščitati iz ponašanja britanskih zapovjednika u Koruškoj. Ozbiljnost položaja posve je sigurno utjecala na odluku da se nad izbjegličkim mnoštvom 15. svibnja obavi demonstracija sile preletima britanskih zrakoplova. Vjerojatno je taj strah od posljedica mogućeg probijanja kolone preko bleiburškog polja prema zapadu utjecao i na odlučnost britanskih zapovjednika da nipošto službeno ne prihvate predaju okupljene vojske i civila, kako ničim ne bi potaknuli još masovnije pokušaje prelaska JA na austrijsku stranu granice pod izgovorom gonjenja poraženog neprijatelja. Iz britanske bi perspektive takav razvoj događaja bio najnepovoljniji – postali bi odgovorni za prehranu i zdravstvenu skrb velikih masa izbjeglica i ratnih zarobljenika, a jugoslavenska vlast, koja je već ionako ubacivala svoje aktiviste i vojnike u Korušku i tamo pokušavala uspostaviti svoj administrativni aparat, imala bi dodatne argumente za slanje dodatnih trupa na austrijski teritorij pod izlikom hvatanja i razoružavanja neprijateljskih formacija. Odluka da se nagovara i utječe na ustaške pregovarače da se ipak predaju jugoslavenskim, a ne britanskim jedinicama, prema tom dokumentu, očito nije donesena u samom Bleiburgu na dan održavanja pregovora u dvorcu, nego je najviše rangirani britanski časnik na terenu, brigadir Thomas Patrick David Scott, došao 15. svibnja 1945. godine u Bleiburg s već unaprijed oblikovanim stajalištem i jasnim zapovijedima. Još ostaje otvoreno pitanje na kojoj je razini takva odluka donesena. Prema svemu sudeći, takvu odgovornost nije mogao preuzeti sam zapovjednik brigade, tim više jer je Scott samo dan prije, 14. svibnja, oko 19 sati zapovjedništvu 46. divizije poslao izvještaj u kojem je naveo da se pripadnici 17 Fd RA „pripremaju prihvatiti predaju hrvatske vojske brojnosti oko 500 000 koju će se koncentrirati južno od rijeke Drave i sjeverno od Bleiburga“.¹⁵

14 Strle, *Veliki finale na Koruškem*, 21, 30, 336, 342-343, 346-347.

15 UK-TNA, WO 170/4465, 38 Infantry Brigade: HQ, SITREP 1800 hrs 14 May.

Scott je do sljedećeg jutra promijenio tu odluku, a nalog za to očito je stigao s više razine zapovijedanja. No, činjenica da u britanskom nacionalnom arhivu nije dostupna građa 46. pješačke divizije za svibanj 1945. godine, koja bi u načelu trebala obuhvaćati i sve depeše, poruke i zapovijedi poslone tih dana s viših razina zapovijedanja i prosljeđene podređenim jedinicama, još onemogućava konačni odgovor na pitanje na kojoj je razini ta odluka donesena – u zapovjedništvu 46. divizije, 5. korpusa ili 8. armije, ili na još višoj političkoj instanciji.

Britanski *Spitfirei* nad Koruškom u svibnju 1945. godine

Već od prvih dana okupacije Austrije britanska je vojska svoju malobrojnost nastojala kompenzirati žustrim demonstriranjem sile, pri čemu su nadlijetanja aviona na vrlo maloj visini bila važan alat. Najvažniji čimbenik britanske prisutnosti u zračnom prostoru Koruške bilo je ubrzano premještanje postrojbi, većinom iz sastava 324. *Winga* Kraljevskih zračnih snaga (*Royal Air Force* – RAF), iz okolice Udina na napušteni i u prijašnjim savezničkim bombardiranjima teško oštećeni aerodrom kod Klagenfurta.¹⁶ Dok je većina drugih eskadrila RAF-a u sjevernoj Italiji nakon 8. svibnja prestala sa svim borbenim zadaćama kako bi izbjegli nepotrebne ljudske gubitke, a zatim se posvetila neumornom uvježbavanju letenja u velikim formacijama nužnom za veliku zračnu paradu najavljenju za drugu polovicu svibnja kod Udina, piloti 43. i 72. eskadrile i dalje su ostali u ratnoj pripravnosti. Već 11. svibnja prebačeni su u Klagenfurt. Od 16. svibnja pridružile su im se 93. i 111. eskadrila, a 19. svibnja i 225. eskadrila RAF-a. Na uzletištu Risano kod Udina bila je locirana 40. eskadrila južnoafričkog zrakoplovstva (*South African Air Force*, SAAF), koja je ubrzo premještena u Möderndorf zapadno od Villacha. Sve su te postrojbe bile opremljene lovcima tipa *Spitfire* Mk. IX, a u borbama su sudjelovale od samog početka rata, pa su njihovi piloti imali veliko borbeno iskustvo. U ratovanju po Italiji od 1943. godine često su slani u misije pružanja zračne potpore kopnenim snagama i u britanskom je zapovjedništvu smatrano da napadima iz zraka mogu donijeti prevagu u slučaju sukoba s jugoslavenskim snagama. U Klagenfurtu je još od 9. svibnja bio raspoređen i dio 651. eskadrile opremljene lakim avionima *Auster*, namijenjenima promatranju i izviđanju bojišta iz zraka.¹⁷

16 Hammel, *Air War Europa*, 185, 187, 214, 229, 241, 373, 375; Mahoney, *Fifteenth Air Force Against the Axis*, 52, 75. Uz aerodrom, koji je napadnut iz zraka 25. i 30. studenog 1943., 31. siječnja, 25. veljače, 19. ožujka te 25. i 30. listopada 1944., sve do samog kraja rata u Klagenfurtu su vrlo često bombardirani ranžirni kolodvor i tvornica zrakoplova.

17 UK-TNA, AIR 27/422, No. 40 SAAF (South African Air Force) Squadron Operations Record Book with Appendices (izvještaji za svibanj 1945.); AIR 27/446, No. 43 Squadron Operations Record Book & Appendices (izvještaji za svibanj 1945.), AIR 27/626/9, AIR 27/626/10, No. 72 (Basutoland) Squadron Operations Record Book (izvještaji za svibanj 1945.), AIR 27/752/33, No. 93 Squadron Operations Record Book (izvještaji za svibanj 1945.), AIR 27/870/32, No. 111 Squadron Operations Record Book (izvještaji za svibanj 1945.), AIR 27/1398/33, AIR 27/1398/34, No. 225

Navedene su eskadrile RAF-a odmah nakon dolaska u Korušku počele s učestalim letovima, kojima se nastojalo prikazati britanske snage na tom prostoru jačima nego što su u tom trenutku doista bile. Na tim su letovima piloti promatrali okolicu i upoznavali geografska obilježja prostora, kako bi bili spremni za možebitni sukob s jugoslavenskim snagama, a uz to imali su zadaću otkriti i prijaviti nadređenima svaki znatniji pokret stranih kopnenih snaga prema Austriji, bilo da je riječ o jugoslavenskim, sovjetskim ili bugarskim trupama. Tijekom izvođenja tih misija britanski su piloti zalazili sve do austrijsko-jugoslavenske granice, a ponekad su je i prelazili. Iz zraka su uočavali i svojim pretpostavljenima prijavljivali goleme mase raznih vojski, koje su se u drugom tjednu svibnja polako približavale njihovoj interesnoj zoni u Koruškoj. U arhivskoj dokumentaciji tih britanskih postrojbi sačuvani su izvještaji koji opisuju kolone koje su u povlačenju stigle do Bleiburga. Ti izvještaji mogu pridonijeti uspješnijoj analizi broja osoba zatečenih između Bleiburga i granice u trenutku njihove predaje, a razrješavaju i nedoumice o identitetu pilota koji su u niskom letu nadlijetali bleiburško polje 15. svibnja 1945., o čemu su različita svjedočenja ostavili neki od pojedinaca koji su ih promatrali sa zemlje.

Piloti 43. eskadrile već su 12. svibnja, dan poslije premještanja u Klagenfurt, počeli obavljati letove nad tim područjem. Uz taktička izviđanja iznad austrijskog prostora, tog su dana četirima zrakoplovima nadletjeli ceste između Klagenfurta i Maribora. Kod Völkermarkta su uočili duge kolone ljudi, motornih i teških teretnih vozila na putu prema zapadu. Na istom je području i sljedećeg dana, 13. svibnja, također uočena kolona koja se kretala prema zapadu.¹⁸ Iz drugih izvora znamo da je uglavnom bila riječ o Nijemcima te manjem broju drugih bjegunaca koji su se uspješno probili na austrijski prostor prije nego što su jugoslavenske snage stigle zatvoriti обруч oko njih.¹⁹ No, oni koji su u sljedećim danima pokušavali proći istim putom uglavnom nisu uspjeli izbjeći zarobljavanje. Već 14. svibnja piloti 43. eskadrile, koji su nadlijetali prostor od Lavamünda i Bleiburga do Celja i Ljubljane, prijavili su mnoge konvoje koji su se povlačili, no ocijenili su da su malobrojniji nego prošlih dana.²⁰ U to su vrijeme na tlu vođene snažne borbe između pripadnika oružanih snaga NDH, koji su nakon neuspjeha u forsiranju Drave kod Dravograda skrenuli dolinom rječice Meže na zapad prema Austriji, i slovenskih partizana koji su im kod Prevalja i Poljane neuspješno pokušali prepriječiti put. Nakon silovitih borbi Tomšičeva brigada 14. slovenske divizije JA, koja je samo dan prije na istom području uspješno prisilila na predaju njemačku 104. diviziju,

---

Squadron Operations Record Book (izvještaji za svibanj 1945.); AIR 27/2168/9, AIR 27/2168/10, No. 651 Squadron Operations Record Book (izvještaji za svibanj 1945.); Etschmann, „Die Royal Air Force über Österreich“, 161.

18 UK-TNA, AIR 27/446, No. 43 Squadron Operations Record Book & Appendices, 150, izvještaji za 12. i 13. svibnja 1945.

19 Rulitz, *Bleiburška i vetrinjska tragedija*, 117–121.

20 UK-TNA, AIR 27/446, No. 43 Squadron Operations Record Book & Appendices, 150, izvještaj za 14. svibnja 1945.

potisnuta je prema jugu.²¹ Time su ustaške i domobranske jedinice, spojene prošle jeseni u Hrvatske oružane snage (HOS), uspjele otvoriti put prema austrijskoj granici i bleiburškom polju, na koje su njihovi čelni odredi stigli već 14. svibnja navečer.²²

Britanski zrakoplovi nad Bleiburgom 15. svibnja

Britanske su avione tipa *Spitfire* nad bleiburškim poljem 15. svibnja vidjeli i u svojim sjećanjima opisali mnogi svjedoci. Istaknuti ustaški ideolog, diplomat i jedan od pregovarača poslanih u bleiburški dvorac na sastanak s britanskim zapovjednikom, Danijel Crljen, piše o zrakoplovima koji su već prohujali nad poljem i prije nego što su oni na tlu stigli podignuti glave. Prema Crljenovu iskazu napisanom u emigraciji u Argentini, okupljeni su tek poslije doznali da su avioni poslani da ih zastraše i prisile na predaju. Srećko Karaman zapisao je da su ih avioni iznenadili „tek nekoliko metara nad glavama. Tko je imao kapu slabo pričvršćenu, odleti mu prema vedrini.“²³ Nadlijetanje se ponovilo nekoliko minuta, a mnoštvo je dvojilo jesu li njihove namjere prijateljske ili su letjeli radi zastrašivanja okupljenog mnoštva. Prema sjećanju Miljenka Perića, „na nebu se pojavljuje nekoliko laganih aviona u niskom letu, gotovo iznad glava mnoštva ljudi.“ I Neđat Sulejmanpašić sjećao se da se nad njima „pojavi i 12 *Spitfiresa*, koji su nam 15 minuta pokazivali svoju vještinu, oblijetajući nas i silazeći na 5 – 6 metara visine. Divni prizori, u pozadini snježna brda, ipak nam se koža ježi, pri pomisli na napad ovih, koji bi u sadašnjim prilikama napravili od nas groblje.“ Stjepan Marić svjedoči o „12 engleskih zrakoplova“ koji su prijeteći letjeli nad poljem, a te događaje spominju i Ante Ljekić, Kazimir Kovačić, Jerko Ursić, Iko Šarić, Ilija Kordić, Ante Dragošević, Antun Živković i drugi svjedoci, iako uz male razlike u broju aviona koje su vidjeli nad Bleiburgom tog dana.²⁴ U socijalističkoj su Jugoslaviji neki autori te zrakoplove identificirali kao jugoslavenske lovce iz 113. lovačkog puka. Avioni tog puka sredinom svibnja 1945. doista su imali zadatak nadzirati iz zraka putove povlačenja osovinskih snaga iz

21 Ljekić, „Od Ivan planine do Bleiburga“, 89–91; Strle, *Veliki finale na Koroškem*, 317-327; Basta, *Rat je završen 7 dana kasnije*, 404-409; Dizdar, „Prilog istraživanju problema Bleiburga“, 136-137; Goldstein, Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, 147-148.

22 Ljekić, „Od Ivan planine do Bleiburga“, 83, 97-98; Basta, *Rat posle rata*, 72-73; Sulejmanpašić, *Od Sarajeva do Bleiburga*, 99; Rulitz, *Bleiburška i vetrinjska tragedija*, 100-102. Postoje i svjedočenja da su prvi odredi do austrijske granice stigli već 13. svibnja, primjerice Perić, 1945. – 1995. *Bleiburg – Svjedočanstvo*, 27.

23 Karaman, „Bleiburg – svjedočanstvo jednog hrvatskog pjesnika“, 291.

24 Marić, „Opis pokolja“, 296; Kovačić, „Potanje izvješće“, 319; „Uspomene jednog od preživjelih“, 421-422; Prcela, Živić, *Hrvatski holokaust*, 201, 236, 251, 302, 431 (svjedočanstva Jerka Ursića, Ike Šarića, Ilije Kordića, Ante Dragoševića i Stjepana Marića); Crljen, „Bleiburg“, 285; Ljekić, „Od Ivan planine do Bleiburga“, 99; Perić, 1945. – 1995. *Bleiburg – Svjedočanstvo*, 29; Sulejmanpašić, *Od Sarajeva do Bleiburga*, 99; Obrdalj, *Jedan život od Bleiburga do danas*, 25; Miloš, *Bleiburg i križni put – zločin bez kazne*, 318; Radić, „Do Bleiburga i natrag“, 36; Živković, „Moja sjećanja na svibanj i lipanj 1945.“, 352; Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 151.

Slovenije prema Austriji, uključujući i okolicu Bleiburga.²⁵ Pišući o završetku Drugoga svjetskog rata u povodu 30. obljetnice tih događaja, feljtonist Jovo Popović, na temelju njihova izvještaja o letovima 15. svibnja, ustvrdio je da su toga dana jugoslavenski bojni zrakoplovi, a ne britanski, nadlijetali Bleiburg i pokazivanjem zračne nadmoći pridonijeli odluci o predaji opkoljenih trupa HOS-a. No, drugi su autori, primjerice Franci Strle, ipak dopuštali mogućnost da su i britanski avioni nadlijetali Bleiburg tog dana.²⁶

Britanska arhivska građa nepobitno dokazuje da su britanski avioni *Spitfire* doista nadlijetali bleiburško polje. Na osnovi činjenice da je u tu misiju poslano čak 10 aviona iz 72. eskadrile, kojima se priključio još jedan dodatni *Spitfire* iz 43. eskadrile, može se zaključiti da su zadatak doista obavili na neposredan zahtjev britanskih oficira na tlu, kako tumače neki od sudionika događaja.²⁷ Vezu britanskih avijatičara s kopnenim postrojbama potvrđuje ratni dnevnik 38. (irske) brigade, prema kojem su 14. svibnja oko 18 sati brigadi priključeni časnici za navođenje zrakoplova sa zemlje (*Control Station Rover Paddy*).²⁸ Uobičajene misije taktičkog izviđanja s uzletišta kod Klagenfurta sredinom svibnja 1945. godine izvođene su najčešće dvama ili četirima avionima, pa je akciju u kojoj je sudjelovao tako velik broj letjelica moguće objasniti zahtjevom britanskih oficira kopnene vojske da im se pomogne u rješavanju napete situacije koja je svakog trena mogla izmaknuti njihovu nadzoru. Čak i izvještaj 72. eskadrile tu misiju izričito naziva demonstracijom sile, za razliku od uobičajenih izvidničkih letova koji nisu zabilježeni pod tom oznakom. Piloti su poletjeli iz Klagenfurta u 9 sati i 45 minuta, a vratili su se u bazu u 10 i 50. Na temelju tog podatka, uzevši u obzir vrijeme potrebno za polijetanje i let od Klagenfurta do Bleiburga, može se pretpostaviti da su svoju „demonstraciju sile“ kod Bleiburga proveli između 10 i 15 te 10 i 30. O važnosti te akcije svjedoči i činjenica da je u njoj sudjelovao i nekadašnji zapovjednik 324. *Winga*, pukovnik (*Group Captain*) Ronald Beresford Lees, tada u službi u stožeru Sredozemnih savezničkih taktičkih zračnih snaga (*Mediterranean Allied Tactical Air Force* – MATAF). Njegova odluka da osobno leti nad Bleiburgom, iako je već dugo

25 Brajušković, ZDNOR, tom X, knjiga 2, 669-670, Relacija 113. vazduhoplovnog lovačkog puka štabu 11. vazduhoplovne divizije Jugoslovenske armije za maj 1945. godine.

26 Popović, „Kazivanja Koste Nađa“, 15; Popović, *Rat poslije pobjede*; Strle, *Veliki finale na Koroškem*, 354.

27 Tolstoj, *Ministar i pokolji*, 104; Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 102-103. Izjava brigadir Scotta, zapovjednika 38. irske brigade koji je navodno pozvao avione da stvore pritisak na ustaške pregovarače problematična je u kronologiji tih događaja. To se nije moglo dogoditi poslije 12 sati i 30 minuta, kako navodi Scott, jer su se britanski lovci dotad vratili u bazu i već dulje od jednog sata bili na tlu, na uzletištu kod Klagenfurta. Budući da je Scott stigao do Bleiburga tek oko 12 i 30, očito je poziv zrakoplovstvu uputio neki od njemu podređenih časnika prisutan kod Bleiburga od jutra.

28 UK-TNA, WO 170/4465, 38 Infantry Brigade: H.Q. ratni dnevnik, izvještaj za 14. svibnja 1945. godine. Dijelovi toga ratnog dnevnika, uz priloženi tekst o zbivanjima oko Bleiburga zapovjednika brigade Scotta, objavljeni su u Jareb, Omrčanin, „The End of the Croatian Army at Bleiburg“, 115-182. U nastavku ovog teksta reference na ratni dnevnik te brigade bit će navođene prema signaturi arhiva u kojem postoje, a iz teksta koji su uredili Jareb i Omrčanin bit će preuzeti oni dijelovi koje je 1946. godine brigadir Scott objavio u službenom listu Kraljevskih irskih strijelaca.

bio na administrativnoj, a ne borbenoj funkciji, pokazuje kolika je važnost davana tim događajima u savezničkom zapovjedništvu. Uz Australca Leesa, među pilotima su bila još dvojica južnoafričkih i dvojica australskih pilota, no to na sredozemnom ratištu nije bila nikakva osobitost jer su britanske zrakoplovne snage često manjak pilota popunjavale ljudstvom iz kolonija ili dominiona Britanskog Carstva. Piloti su uočili „veliku koncentraciju ili 5000 ljudi i 2000+ konja u logoru jugoistočno od Bleiburga“. ²⁹ Uz to, prijavili su još „1000* i teška teretna vozila te nešto motornih vozila“. ³⁰ Nije posve jasno što označava oznaka „*“, no može se pretpostaviti da je riječ o procijenjenom broju ljudi zatečenih istočnije, izvan glavne izbjegličke skupine. Uočili su i više od 40 motornih vozila kod Mežice, gdje su viđene i crvene zvijezde te zastave, što je Britancima bio znak da su u naselju pripadnici JA. ³¹ Sudeći prema drugim izvorima i fotografijama američke 34. fotoizvidničke eskadrile izrađenima istog dana, ta je procjena broja ljudi okupljenih kod Bleiburga pogrešna. Vjerojatno piloti, zauzeti izvođenjem akrobacija na vrlo niskoj visini, nisu najbolje mogli procijeniti broj ljudi okupljenih u dolini pod njima, nego su ga višestruko smanjili. No,iskusni piloti za nadzor bojišta i navođenje vatre iz zraka iz 651. eskadrile tog su dana također nadlijetali bleiburško polje. Oni su češće od pilota lovaca promatrali i analizirali pokrete vojnih formacija na tlu, letjeli su u vrlo sporim zrakoplovima iz kojih su mogli mirnije promatrati okolinu i mnogo bolje procijeniti brojnost kolona koje su se kretale cestama prema jugoslavenskoj granici i preko nje. Piloti koji su izveli jutarnji let, između 6 sati i 7 sati i 20 minuta, vidjeli su oko 20 – 30 tisuća“ ljudi s konjskim zapregama. Treba imati na umu da je to opažanje ostvareno u zoru, u vrijeme dok su mnogi bjegunci još pristizali preko austrijske granice. Broj ljudi zatečenih na tom prostoru poslijepodne, na početku masovne predaje, zasigurno je bio veći nego rano ujutro. No, već na poslijepodnevnom letu piloti su vidjeli kretanje u suprotnom smjeru, natrag prema Jugoslaviji. ³² Bila je to posljedica masovne predaje, koja je počela poslije 16 sati. ³³

29 UK-TNA, AIR 27/626/10, No. 72 Squadron Operations Record Book, 42, izvještaj za 15. svibnja 1945.

30 *Isto.*

31 *Isto.*

32 UK-TNA, AIR 27/2168/10, No. 651 Squadron Operations Record Book, 73, izvještaji za 15. svibnja 1945.

33 L.J.G., „Pokolj jedne skupine kadeta i mladih časnika“, 302-303; Basta, *Rat posle rata*, 102; Karaman, „Bleiburg – svjedočanstvo jednog hrvatskog pjesnika“, 292-294; Prcela, Živić, *Hrvatski holokaust*, 303, 426-427, 431; Dizdar, „Prilog istraživanju problema Bleiburga“, 143-144; Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 158-159; Goldstein, Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, 152-156.

Američke fotografije bleiburškog polja 15. svibnja 1945. godine

Uz britanske avijatičare u *Spitfireima* i *Austerima*, na dan predaje mnoštvo okupljeno na bleiburškom polju nadlijetao je i jedan avion koji zbog visine na kojoj je letio nisu mogli lako uočiti sa zemlje. Bila je riječ o izvidničkom avionu tipa F-5 preuređenom iz dvotrupnog lovca P-38 *Lightning*, iz sastava 34. fotoizvidničke eskadrile Zračnih snaga vojske Sjedinjenih Američkih Država (*US Army Air Force – USAAF*). Dok su izvidnički zrakoplovi zapadnih saveznika bazirani u Italiji, koji su pokrivali ovaj prostor, tijekom rata uglavnom prestali s letovima iznad Jugoslavije nakon njemačke predaje i nastavili tek nakon zaoštavanja odnosa s novim jugoslavenskim vlastima potkraj svibnja,³⁴ njihovi kolege, smješteni na aerodromima na zapadu Europe, sa završetkom rata nisu prestali operativne nalete. Tako je i 34. fotoizvidnička eskadrila, iako locirana u Francuskoj, sredinom svibnja 1945. izvela niz letova na kojima su uglavnom snimana od njihovih baza relativno udaljena srednjoeuropska područja, radi pripreme topografskih karata koje su trebale poslužiti savezničkim okupacijskim vlastima na tom prostoru.³⁵ Ti su letovi provedeni na nešto nižim visinama od onih koje su prakticirane tijekom rata, kada je postojala opasnost od njemačkih lovačkih aviona, dijelom i zbog toga da bi fotografije bile što detaljnije, u mjerilu prikladnijem za izradu kartografskih materijala i mapa. Zbog toga je i razlučivost fotografija izrađenih na letovima nakon njemačke kapitulacije bila bolja od one koja je bila uobičajena u vrijeme rata, kada se (ovisno o tipu kamere i visini leta) najčešće snimalo u rezoluciji koja je omogućavala uočavanje objekata veličine 1 m². Na ratnim fotografijama najčešće nije moguće razlučiti pojedine osobe, nego samo zgrade ili vozila, tek ponekad grupirane ljude. No, nad Bleiburgom je američki avion 15. svibnja 1945. godine oko 10 sati prijepodne letio na nekih 12 000 stopa visine (malo iznad 3.6 km), što je bilo gotovo dvostruko niže od uobičajene visine ratnih letova. Zbog toga su fotografije izrađene u omjeru 1 : 9800, što omogućava čak i raspoznavanje pojedinih osoba na njima. Za takvu je razlučivost inače bila potrebna velika kamera žarišne duljine leće od 36 inča, kojom su se saveznički izvidnički avioni vrlo rijetko koristili, dok je na letu nad Bleiburgom pilot postigao slične rezultate kamerom s gotovo upola manjom žarišnom duljinom leće od samo 20 inča. Prema skici leta izrađenoj nakon povratka u bazu, pilot je dvaput nadletio područje od Klagenfurta prema austrijsko-jugoslavenskoj granici i pritom fotografirao i maleni dio slovenskog teritorija istočno od graničnog prijelaza Holmec. Budući da su fotografije snimljene u serijama, kako bi se na temelju njihova preklapanja fotogrametrijskim metodama lakše analizirala obilježja snimljenog prostora u trima dimenzijama, svaki je djelić bleiburškog polja pokriven s nekoliko fotografija. Na njima je, uz samo bleiburško polje, vidljiva i cesta od unutrašnjosti Slovenije prema Holmecu, kojom se povlačila

34 UK-TNA, AIR 27/2205/23, AIR 27/2205/24 (izvještaji No. 682 Squadron za svibanj i lipanj 1945.), AIR 27/2211/15, AIR 27/2211/16, AIR 27/2211/17, AIR 27/2211/18 (izvještaji No. 683 Squadron za svibanj, lipanj i srpanj 1945.).

35 US-AFHRA, 34 PRS, mikrofilm A0888, SQ-PHOTO-34-HI, Unit History for May 1945, 4-6.

glavnina okupljena na bleiburškom polju tog dana. Analizom tih fotografija, koje su posve nepristran materijalni svjedok događaja koji su se zbili toga dana, te njihovom usporedbom s fotografijama izrađenim nekoliko tjedana prije nad istim prostorom, moguće je preispitati svjedočanstva osoba koje su nazočile tim događajima i njihova kasnija tumačenja u historiografiji i publicistici – od položaja same kolone u povlačenju, rasporeda savezničkih snaga, pa sve do brojnosti bjegunaca koji su toga jutra stigli preko austrijske granice.³⁶

Već na prvi pogled fotografije iz zraka opovrgavaju netočne skice i mape zbivanja na bleiburškom polju toga dana. Primjerice, skica rasporeda civila i vojnika, koju je u emigraciji izradio Josip Đakić i koja se sve do danas vrlo često upotrebljava za oslikavanje tih događaja, posve pogrešno smješta tabor civila i vojske mnogo zapadnije nego što su doista toga jutra bili.³⁷ Ni mapa opkoljavanja kolone u povlačenju, koju je objavio Franci Strle, a poslije su se njome uz manje izmjene i dorade koristili mnogi kasniji publicisti i historičari, također nije posve točna jer je i na njoj zona pokrivena civilima i vojskom u povlačenju protegnuta na zapad i jug više nego što je u stvarnosti tako bilo.³⁸

Danijel Crljen poslije rata u emigraciji vrlo je iscrpno opisao svoje doživljaje toga dana, a američke zračne fotografije dobrim dijelom potvrđuju njegov iskaz. On spominje potočić ispred Bleiburga koji su im već 14. svibnja navečer britanski vojnici odredili kao krajnju granicu do koje mogu napredovati. Crljen svjedoči da su „generali dali sazvati sve časnike na čelo kolone“, a njemu je povjereno sazivanje viših ustaških političkih funkcionara, koji su „trebali sabirati svijet iz svojeg kraja“. Crljen opisuje kako se nakon pregovora u dvorcu kod Bleiburga ponovno vratio „našim časnicima na čelo kolone“, što pokazuje da kolona nije prelazila tu zamišljenu granicu sve do samog čina predaje.³⁹ Ante Ljekić zapisao je da su pred raskrscicom Hrust britanski vojnici zaustavili kolonu i uputili je „da siđe s puta lijevo u polje“. ⁴⁰ Neđat Sulejmanpašić sjeća

36 US-NARA, RG 373.3, misija 34-4049, mikrofilm 14522, fotografije 1945-05-15-F14522-ON050572-T153997892-(34-4049)-N46E14-632-Nr 4192, 1945-05-15-F14522-ON050572-T153997892-(34-4049)-N46E14-632-Nr 4193 i 1945-05-15-F14522-ON050572-T153997892-(34-4049)-N46E14-632-Nr 4194. Dva isječka fotografije 4194 objavljena su u drugom, prerađenom izdanju knjige Rulitz, *Tragedija u Bleiburgu i Viktringu*, 300-301. U analizi će biti upotrijebljene i druge fotografije istog prostora čuvane u istom arhivskom fondu: američke fotografije snimljene 25. travnja 1945., 1945-04-25-F14937-ON053220-T153952090-(37-5-324)-N46E14-612-Nr 3021, 1945-04-25-F14937-ON053220-T153952090-(37-5-324)-N46E14-612-Nr 3022 i 1945-04-25-F14937-ON053220-T153952090-(37-5-324)-N46E14-612-Nr 4021, te njemačka fotografija snimljena nepoznatog dana 1944. godine TUGX-1536-SK-N46E14-547 – Nr 113, koja pokriva širi prostor i poslužit će za lakšu orijentaciju čitatelja (skica 1).

37 „Dokumenti o Bleiburgu“, 151; Kovačić, „Potanje izvješće“, 321; Krizman, *Pavelić u bjekstvu*, Skica položaja kod Bleiburga (Pliberka); Rupić, Dizdar, „Izvješća partizanskih jedinica“, 130; Beljo, *YU-genocid*, 94; Rulitz, *Bleiburška i vetrinjska tragedija*, 104.

38 Strle, *Veliki finale na Koroškem*, 346; Rulitz, *Bleiburška i vetrinjska tragedija*, 102; Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 154.

39 Crljen, „Bleiburg“, 282-283, 294; Crljen, *Istina o Bleiburgu*, 12, 14.

40 Ljekić, „Od Ivan planine do Bleiburga“, 98.

se da su bili „zbijeni na poljani, na cesti viši časnici“.⁴¹ Taj potocić, i krajnja zapadna granica napredovanja kolone u povlačenju prije njihove predaje, prema fotografijama iz zraka bio je dvjestotinjak metara istočno od niza borova i današnje lokacije spomenika, na mjestu na kojem su, u vrijeme dok su se na bleiburškom polju još održavale službene komemoracije, bili parkirani automobili i postavljeni razni ugostiteljsko-trgovački objekti. Čelo kolone ušlo je na austrijski teritorij otprilike jedan i pol kilometar, mjere- no uzduž željezničke pruge (slika 1).

Istočno od potoka, svrstani po cesti bili su kamioni i veća motorna vozila, a južno od ceste bila su parkirana manja osobna vozila. Od čela kolone do prvog oštrijeg zavoja prema sjeveru može se prebrojiti oko dva tuceta većih i četrdesetak manjih vozila, a na fotografiji su na samom čelu kolone uočljive i vojnički postrojene formacije. Vrlo je zanimljiva činjenica da su na jednoj od sporednih cesta koje se kroz šumu protežu od prednjeg dijela kolone prema sjeveru uočljive sjene otprilike stotinjak osoba, prema svemu sudeći pripadnika neke od vojnih formacija u povlačenju. Vjerojatno je riječ o zaštitnici poslanoj da osigura desni bok čelnog dijela kolone, o kojoj Crljen govori u svojem iskazu spominjući jedinicu „koja je poslana u šumu, desno od našeg puta, radi osiguranja“.⁴² Ljekić u svom sjećanju na Bleiburg potvrđuje da su kao osiguranje na brda koja su okruživala dolinu upućeni dijelovi „Obrambenih Zdrugova i crnogorske nacionalne jedinice, a još više po vrhovima dijelovi Crne legije i obrane – ‘crnci’“.⁴³ Slično je kretanje očito vojnički organiziranih formacija vidljivo i nešto istočnije, na sporednim cestama koje se prostiru od ceste Hrust – Holmec prema sjeveru. Najveća je koncentracija vojničkih formacija, koje je lako uočiti jer su mnogi 15. svibnja prijepodne još bili postrojeni u vojničkim vrstama, uočljiva na potezu sjeverno od željezničke pruge, a južno i sjeverno od ceste prema Holmecu. Na tom je području, ali manjim dijelom i sjeverno od njega, uočljivo nekoliko vojnih jedinica, ali i tri veće i dvije manje grupacije motornih vozila (slika 2). Iz rasporeda tih vozila čak se mogu utvrditi točne lokacije s kojih su snimljene neke od fotografija bleiburškog polja izrađene toga dana.⁴⁴ Cesta je u tom dijelu gotovo potpuno bila raskršćena od vozila i njome se lako moglo prolaziti, očito u pokušaju da se zadrži nekakva mogućnost brzog prebacivanja trupa na sve strane doline. Na zapadnom dijelu tog prostora bilo je po cesti razmješteno petnaestak većih kamiona i teretnih vozila. Nešto istočnije, južno od ceste, uočljivo je četrdesetak

41 Sulejmanpašić, *Od Sarajeva do Bleiburga*, 100.

42 Crljen, „Bleiburg“, 284.

43 Ljekić, „Od Ivan planine do Bleiburga“, 98.

44 Primjerice, fotografija br. 170 objavljena u djelu *Hrvatski ratnici kroz stoljeća 3* snimljena je nešto južnije od oznake H na slici 2, vidi: Aralica, Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća 3*, 203. Točno geolociranje slikovnih materijala vrlo je važno kako bi se izbjegla pojava pogrešnog atribuiranja fotografija česta u publicistici o Bleiburgu. Katkad se iste fotografije upotrebljavaju s posve različitim legendama čak i u istim publikacijama., Primjer gdje je ista fotografija objavljena dva puta s različitom legendom – prvi put s objašnjenjem „Jugoslavenski partizani okružuju Hrvate na Bleiburškom polju, svibanj 1945.“, a drugi put kao „Zarobljenički logor u Celju, svibanj 1945.“, vidi u: Vukušić, *Bleiburg Memento – fotomonografija*.

manjih vozila, a još istočnije, s obiju strana ceste, dijelom u sjeni visokih stabala još sedamdesetak manjih i većih vozila. U nastavku ceste prema istoku vidljivo je još pedesetak motornih vozila, mjestimično posve izmiješanih u masi koja je onemogućavala napredovanje, a sjeverno od ceste blizu šume bila je parkirana još jedna manja grupacija od dvadesetak vozila. Te pojedinosti potvrđuju Crljenovo svjedočanstvo o tome kako su neki od oficira pokušavali napraviti reda „upućujući automobile na slobodan prostor rezerviran za njih, a kola sa spregom na drugi kraj. Improvizirani prometni stražari trude se da rješavaju gordijske čvorove isprepletenog prometa.“⁴⁵

Napad jedinica JA na kolonu utaborenu na bleiburškom polju malo prije roka za predaju vrlo je vjerojatno izveden u toj zoni. Neđat Sulejmanpašić o pucnjavi prije samog čina predaje svjedoči da se odigrala „na brdu desno“, gdje su „zapucale puške, parabele i strojnice. [...] Počelo je malo pucati i s druge strane, ali srećom brzo je prestalo.“⁴⁶ Prema tom svjedočanstvu, najsnažnija je pucnjava dolazila s desne strane, tj. sa sjevera, dok je vatra s juga bila mnogo slabija. S obzirom na raspored vojnih formacija i civila na bleiburškom polju, najlogičnijom se čini pretpostavka da je ta pucnjava počela u zoni najveće gustoće vojnih formacija, sjeverno od ceste prema Holmecu, u predjelu gdje je blizina šume omogućavala snagama JA da se neopaženo privuku koloni. Mnogo je manje vjerojatno da je kolona napadnuta s juga, s rubova šuma koje su bile na priličnoj udaljenosti od utaborenih izbjeglica, tim više jer su slovenski pripadnici JA koje je intervjuirao Franci Strle kazivali kako su puškomitraljezima s vrlo male udaljenosti gađali gomilu „sabijenog ljudstva na cesti i oko ceste, kola na kolima i čovjek na čovjeku.“⁴⁷ Činjenica da su se s bleiburškog polja uspjeli probiti oni koji su krenuli na južnu stranu, „u Karavanke“, kako svjedoči Crljen, koji se priključio jedinici Ustaške obrane pod zapovjedništvom bojnika Ante Vrbana,⁴⁸ pokazuje da je taj dio polja bio mnogo slabije pokriven jedinicama JA, koje čak ni 15. svibnja poslijepodne još nisu uspjele posve zatvoriti sve izlaze iz kotline prema jugu. Udaljenost civilnih izbjeglica na južnoj strani polja i željeznički nasip koji ga presijeca vjerojatno su mnoge izbjeglice smještene južno od željezničke pruge djelomično zaštitili od napada, pa se može pretpostaviti da je većina poginulih i ranjenih u toj pucnjavi stradala sjeverno od pruge, a vjerojatno i sjeverno od ceste prema Holmecu. Budući da je u toj zoni bila najgušća koncentracija vojske, čini se ispravnim Strletovo tumačenje da se tim napadom pokušalo ubrzati njihovu predaju i prisiliti kolonu da se pokrene prema zapadu.⁴⁹

Cesta, koja nešto zapadnije skreće prema sjeveru i u toj je zoni odmaknuta od željezničke pruge, istočno od tog prostora ponovno se savija prema jugu i opet približava trasi željezničke pruge. Na tom se suženju dogodio velik zastoj i gužva. Čini se da su na najužem dijelu terena, između ceste obrubljene šumom i pruge, s prometnice uklonjena

⁴⁵ Crljen, „Bleiburg“, 284.

⁴⁶ Sulejmanpašić, *Od Sarajeva do Bleiburga*, 100.

⁴⁷ Strle, *Veliki finale na Koroškem*, 354-356.

⁴⁸ Crljen, „Bleiburg“, 296-297.

⁴⁹ Strle, *Veliki finale na Koroškem*, 355-356.

zaprežna vozila kako bi se oslobodio put motornim vozilima. Na tom je mjestu zamjetna koncentracija ljudi i manjih vučenih vozila te tegleće stoke koja je ispregnuta iz zaprega. Duž cijele ceste do graničnog prijelaza Holmec vozila su izmiješana, po dva ili više usporedo. Na tom je potezu pokraj sedamdesetak većih ili manjih vozila uočljiv i sve veći broj zaprežnih kola, koja očito nisu mogla napredovati jednakom brzinom kao motorizirano čelo kolone s elitnim jedinicama. Blizu Holmeca, na austrijskoj strani granice, s objiju strana ceste također su zamjetne koncentracije ispregnutih zaprežnih vozila uklonjenih s ceste kako bi se ubrzalo povlačenje ostatka kolone (slika 3). Fotografije iz zraka potvrđuju tvrdnje Marka Bedića da je „zadnjih desetak kilometara ceste [...] bilo sasvim zakrčeno kolonama vojski u različitim odorama, golemim mnoštvom civila i zaprega, ali i velikim brojem pješaka.“⁵⁰

Na fotografijama koje prikazuju samu granicu i prostor istočno od nje uočljive su i kolone pješaka koje su očito, u nemogućnosti brzog kretanja cestom, sišle s prometnice i kretale se duž obronaka s njezine južne strane. Među tim kolonama vjerojatno su bili i manji odredi crnogorskih četnika, koji su se povlačili prema Austriji i koji su također zarobljeni kod Bleiburga 15. svibnja navečer.⁵¹ No, ne možemo biti sigurni u identitet pripadnika tih kolona jer su se i pojedine formacije HOS-a također kretale po brdima pokraj ceste kako bi osigurale kolone u povlačenju od bočnih napada snaga JA. Na cesti istočno od Holmeca zamjetna je velika gužva i manje skupine osoba koje su sišle s ceste i utaborile se na obližnjim livadama. No, te su skupine manje od onih vidljivih na austrijskoj strani granice. Na cesti su prevladavala zaprežna vozila izmiješana s pedesetak motornih (slika 4). Ukupno je na području koje je pokriveno fotografijama u kolonama u povlačenju, skupinama utaborenim na bleiburškom polju i livadama oko ceste prema Holmecu uočljivo gotovo četiri stotine motornih vozila te velik broj zaprežnih vozila, kola, tegleće stoke i pješaka. Već iz samog broja vozila na toj cesti 15. svibnja 1945. godine može se ugrubo procijeniti veličina kolone u povlačenju. Iako se taj broj na prvi pogled može činiti svojstvenim nekoj manjoj vojničkoj formaciji (primjerice, prosječna njemačka divizija na početku rata raspolagala je sa šestotinjak raznih motornih vozila), imajući u vidu nizak stupanj motoriziranosti oružanih formacija NDH i učestale savezničke zračne napade po prometnicama uoči samog kraja rata, četiristotinjak motornih vozila predstavlja golemu količinu tehnike i potvrđuje da su tog jutra deseci tisuća vojnika i civila kročili na austrijski teritorij.

Prema iskazima svjedoka, civilno se mnoštvo koje je pratilo vojsku u povlačenju najvećim dijelom smjestilo na poljima južno od željezničke pruge. Civili su se rasporedili u nekoliko većih grupacija – najviše na samom zapadnom čelu, sve do potočića i jarka do kojeg je i vojsci dopušteno napredovanje, a na istoku uglavnom blizu željezničke postaje (slika 5). Nisu točne tvrdnje nekih od svjedoka, prema kojima se napunilo „gotovo cijelo

50 Bedić, „Bleiburg i križni put 1945. godine“, 58-59.

51 Basta, *Rat posle rata*, 123-124; Petrović, „Masakriranje desetina tisuća zarobljenika blizu Maribora“, 309-311; Minić, „Pokolj 3 000 Crnogoraca“, 311-312; Marsenić, „Pokolj Crnogoraca“, 312-313; Prčela, Živić, *Hrvatski holokaust*, 299, 433-435.

polje naroda, konja, kola i auta“.⁵² Iako su izbjegli civili bili mnogobrojni, nisu ni izdaleka napunili cijelo polje, nego samo dio područja južno od željezničke pruge dužine 500 i širine oko 200 metara. Budući da su neki na tome mjestu proveli i noć s 14. na 15. svibnja, utaborili su se i podignuli šatore, a ispregnuli stoku ili konje, ili ih pustili na pašu. Stoga je mnogo teža procjena broja tih ljudi nego prebrojavanje vojnički organiziranih formacija. Prema Crljenu, „naše izbjegličko mnoštvo rasplinulo se po polju.“⁵³ Fotografije iz zraka ipak potvrđuju pretpostavku da je u masi koja je stigla pred Bleiburg doista bilo više vojnika nego civila. Naravno, ne smije se iz vida ispustiti i činjenica da su u gužvama na cesti od Holmeca, a još više na jugoslavenskoj strani granice, također bili civili izmiješani s vojskom. No, na temelju ovih fotografija može se i definitivno otpisati kao netočna vijest koju je britanski 5. korpus unio u svoj ratni dnevnik da na granicu stiže 500 000 civila i 200 000 vojnika. Taj se dokument često rabi kao ilustracija za razne tekstove o zbivanjima na Bleiburgu, iako je historiografija o Bleiburgu uglavnom već odbacila podatke o brojnosti kolone u povlačenju navedene u izvještaju. Također se mogu kao neutemeljene odbaciti i procjene raznih autora koji su broj stradalih u poratnim masovnim ubojstvima procjenjivali na nekoliko stotina tisuća, u nekim slučajevima čak do 600 000, te tvrdnje da je do Bleiburga stigla tek neznatna manjina kolone u povlačenju.⁵⁴ Fotografije bleiburškog polja i prilaznih cesta prijevodne 15. svibnja 1945. pokazuju da je brojčano stanje kolone u povlačenju bilo reda veličine nekoliko desetaka tisuća, vrlo vjerojatno više od 30 000, kako su tog jutra prijavili britanski izvidnički avioni, a nipošto ni u stotinama, kako tvrde umanjivači, ni u stotinama tisuća, kako tvrde uvećavatelji razmjera tih događaja. To znači da su brojevi navedeni u raznim dokumentima snaga JA aktivnih oko Bleiburga u svibnju 1945. godine vjerojatno približno točni, primjerice navod štaba III. JA o zarobljavanju 30 000 neprijateljskih vojnika (ustaša i domobrana), oko 6000 četnika i oko 20 000 izbjeglica dana 15. svibnja.⁵⁵ No, valja imati na umu da se ti brojevi očito odnose isključivo na one zarobljenike koji su uspjeli prijeći austrijsko-slovensku granicu i utaboriti se na bleiburškom polju 14. i 15. svibnja 1945. godine. Oni ne uključuju sve one koji su uspjeli prošlih dana prijeći Dravu i skloniti se u unutrašnjost Austrije, čak i u slučajevima kada su mnogi od njih poslije repatrirani ili prisilno izručeni Jugoslaviji. Ti brojevi ne uključuju ni vrlo velike kolone koje su zapele u povlačenju i zarobljene na raznim mjestima po Sloveniji, od doline Meže, okolice Dravograda, sve dalje prema jugoistoku i Hrvatskoj. Budući da se sintagmom „Bleiburg

52 Knezović, *Pokolj hrvatske vojske 1945*, 8; Ljekić, „Od Ivan planine do Bleiburga“, 100.

53 Crljen, *Istina o Bleiburgu*, 12.

54 Najobimniji pregled različitih procjena broja stradalih na samom kraju rata i u neposrednom poraću, vidi u: Grahek Ravančić, „Razmišljanja o broju pogubljenih i stradalih na Bleiburgu i križnom putu“, 851-868. Preslika izvještaja 5. korpusa te znatno prerađeni i dopunjeni tekst prošlog članka dostupan u: Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 98, 317-331. Iz ratnog dnevnika 38. (irske) pješake brigade jasno je da su broj od 200 000 vojnika i 500 000 civila u povlačenju britanski vojnici čuli od „hrvatskog časnika za vezu“ koji je stigao u stožer brigade 14. svibnja oko 21 sat, vidi UK-TNA, WO 170/4465, 38 Infantry Brigade: H.Q, ratni dnevnik, izvještaj za 14. svibnja 1945. godine.

55 Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 320.

i križni putovi“ danas u javnosti i historiografiji opisuju događaji koji temporalno i prostorno prerastaju bleiburško polje i 15. svibnja 1945., uvijek valja zadržati u svijesti činjenicu da se ukupan broj zarobljenih ili stradalih u poratnim zločinima i represiji ne može izračunati usredotočavanjem na sam Bleiburg i užu okolicu, nego je za rješavanje tog problema nužan mnogo širi zahvat i primjena drugih žrtvoslovnih metoda.

Na zapadnoj su strani poljane izlaz zapriječili britanski tenkovi i pješaci. Bila je riječ o pripadnicima 38. (irske) brigade s već spomenutim pojačanjima iz drugih jedinica.⁵⁶ Veterani 16 DLI prisutni kod Bleiburga u svibnju 1945. prisjećaju se da su bili svjesni svoje malobrojnosti i zbog toga u vrlo stresnoj situaciji. Nisu imali povjerenja ni prema službenom neprijatelju, poraženim snagama koje su se povlačile iz NDH, ni prema svojim nominalnim saveznicima – pripadnicima JA, s obzirom na to da su svi imali svježe iskustvo borbi u Grčkoj protiv ustanika ELAS-a. Naime, nakon podizanja komunističkog ustanaka u Grčkoj prošlog prosinca upravo su pripadnici 16 DLI poslani kao pojačanje vladi priznatoj od Saveznika. U Grčkoj su nekoliko mjeseci sudjelovali u vrlo silovitim borbama, pa su mnogi od njih s velikim nepovjerenjem gledali i na jugoslavenske komuniste.⁵⁷ Ratni dnevnik 38. (irske) pješačke brigade navodi i podatke o dodatnim pojačanjima koja su pristizala u njihovu zonu odgovornosti od jutra 15. svibnja. Oko 8 sati i 30 minuta čak su i prije prvih pripadnika 16 DLI stigli tenkisti čete A iz sastava 2 RTR, a oko 10 i 30 oklopna vozila čete C iz sastava 27 L. Glavnina pješaka 16 DLI, koja je poslije činila osnovicu britanske posade Bleiburga, stigla je tek poslijepodne, oko 16 sati.⁵⁸ Topovi 17. divizijuna i dalje su, kao i prijašnjih dana, pokrivali prijelaz preko Drave i zapreku na cesti ispred Bleiburga.⁵⁹ Svi ti pokreti raznih jedinica, a osobito demonstrativno kretanje oklopnih vozila, uključujući i nekoliko tenkova, uz već spomenuto nadlijetanje *Spitfirea* utjecali su na demoralizaciju izmorene i gladne izbjegličke kolone, u kojoj je već bio osjetan nedostatak streljiva i goriva potrebnih za nastavak proboja. Naposljetku je većina vojnika prihvatila mogućnost predaje, dok se manjina okupljenih na bleiburškom polju opredijelila za nastavak bijega, najčešće u manjim skupinama i bez vojničke organizacije.

Fotografije iz zraka omogućavaju točno lociranje tenkova kojima su britanski vojnici zapriječili izlaz iz doline. Iako se ne slažu u vezi s njihovim brojem, velika većina svjedoka koja barem približno opisuje lokaciju tih tenkova svjedoči da su stajali „na maloj uzbrdici“ ili „na obroncima, što se spuštaju na našu ravnicu“.⁶⁰ Riječ je očito o tenkovima koji

56 „Dokumenti o Bleiburgu“, 153; Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 98.

57 IWM, 13079 Hay, Alan (Oral history), reel 13–16; 10167 Elliott, Ronald (Oral history), reel 10-11; 16593 Chadwick, Thomas (Oral history), reel 9-11; UK-TNA, WO 170/5000, 16 Bn The DLI, ratni dnevnik, izvještaj za 15. svibnja 1945. godine.

58 UK-TNA, WO 170/4465, 38 Infantry Brigade: H.Q, ratni dnevnik, izvještaj za 15. svibnja 1945. godine; WO 170/4635, 2nd RTR, ratni dnevnik, izvještaji za 14. i 15. svibnja 1945. godine; WO 170/4630, 27th Lancers, ratni dnevnik, izvještaj za 14. i 15. svibnja 1945. godine.

59 UK-TNA, WO 170/4730, 17th Field Regiment, RA, ratni dnevnik, izvještaj za 15. svibnja 1945. godine.

60 Karaman, „Bleiburg – svjedočanstvo jednog hrvatskog pjesnika“, 289; Prcela, Živić, *Hrvatski holokaust*, 201, 236, 251; Sulejmanpašić, *Od Sarajeva do Bleiburga*, 100; Strle, *Veliki finale na Koroškem*, 343.

su zauzeli položaje na jugozapadnom izlazu iz doline, dva uz stazu od Ober-Loibacha prema istoku, a treći nešto istočnije, na uzvisini s koje je njegova posada imala dobar pregled stanja na polju koje se prostiralo pod njima. Taj je tenk bio otprilike 500 metara jugoistočno od prednjih skupina civila okupljenih na bleiburškom polju (slika 6). Još dva tenka i jedno manje vozilo bili su pozicionirani na istočnom rubu naselja Unter-Loibach, dok su još četiri motorna vozila bila parkirana na zapadnom rubu naselja, zaklonjena od pogleda s istoka. Budući da je Unter-Loibach bio prekriven gustim krošnjama koje su zaklanjale pogled iz zraka, nije isključeno da je u samom naselju bilo još britanskih vojnih vozila (slika 7). Sjeveroistočno od Unter-Loibacha, na cesti prema Hrustu i raskršću s kojeg su ceste vodile na sjever prema Bleiburgu ili na istok prema Holmecu i jugoslavenskoj granici, bila su raspoređena još dva tenka. Jedan od njih ispriječio se preko ceste sjeverno, a drugi južno od pruge, na položajima s kojih su imali najbolji pregled svih prilaza od granice prema austrijskoj unutrašnjosti. Bila je riječ o tenkovima tipa *Sherman* kojima je bila opremljena četa A iz 2 RTR, pristigla do Bleiburga tog jutra. Tih je sedam tenkova uočio i Danijel Crljen, kada se oko podneva s generalima Ivom Herenčićem i Vjekoslavom Servatzyjem automobilom uputio na pregovore u bleiburški dvorac, izjavivši: „Desno na rubu šumarka ugledam njihov tenk. Bliže cesti drugi, pa treći. S druge strane ceste nabrojim još četiri, razmještena u stanovitoj udaljenosti.“⁶¹ Zapadno od ceste prema Bleiburgu, u polukružnim formacijama s čelom prema istoku, raskršću kod Hrusta približavale su se dvije očito vojne formacije ukupne jačine oko stotinu ljudi (slika 8). Vjerojatno je bila riječ o pripadnicima Tomšičeve brigade 14. divizije ili 7. i 8. brigade 51. vojvođanske divizije JA, koje je Milan Basta tog dana zatekao kod raskršća.⁶² Manje je vjerojatno da su to bili neki od malobrojnih britanskih pješaka poslanih da ojačaju položaje svojih kolega tenkista. To je raskršće nakon predaje preplavilo mnoštvo zarobljenika i upravo na tome mjestu snimljena je jedna od fotografija kojima se najčešće oslikavaju događaji toga dana.⁶³ No u trenutku kada je američki zrakoplov nadlijetao taj prostor, kod raskršća su bili samo pripadnici JA i britanske vojske, izuzev pojedinih ustaških emisara koji su tim putem dolazili na pregovore o predaji. Na cesti koja se u sjevernom smjeru od Hrusta pruža prema Bleiburgu, na fotografijama iz zraka uočljiva je kolona od stotinjak ljudi nalik na vojnu formaciju koja je cestom napredovala od Bleiburga prema jugu, a zatim na jednome mjestu skretala s ceste na istok u šumu prema zaselku Woroujach. Nije jasno jesu li to bili britanski ili jugoslavenski vojnici, no veća je vjerojatnost da se radilo o pripadnicima postrojbi JA, vjerojatno pripadnicima Zidanšekove brigade 14. divizije, koji su zaobilaznim putem sa sjevera tog jutra pristizali prema bleiburškom polju kako bi zapriječili granicu i spriječili daljnje kretanje kolone u povlačenju prema unutrašnjosti austrijskog teritorija⁶⁴ (slika 9).

61 Crljen, „Bleiburg“, 285.

62 Basta, *Rat posle rata*, 81.

63 Primjerice „Dokumenti o Bleiburgu“, 151; Kužatko, *Od Bleiburga do hrvatskog Gulaga*, 25; Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 90; Rulitz, *Bleiburška i vetrinjska tragedija*, 104; Strle, *Veliki finale na Koroškem*, 348, kao i naslovnica publikacije Grčić, *Otvoreni dossier Bleiburg*.

64 Strle, *Veliki finale na Koroškem*, 342-343.

Vraćanje zarobljenika na jugoslavenski teritorij

Nakon početka predaje, glavnina zarobljenika krenula je prema zapadu, preko potoka koji je dotad predstavljao granicu njihova najzapadnijeg napredovanja, u smjeru niza borova kod kojih je poslije rata podignut spomenik, a zatim cestom preko raskršća kod Hrusta na sjever, prema Bleiburgu i dalje do Drave. Samo je mali dio zarobljenika s bleiburškog polja vraćen na jugoslavenski teritorij izravnim putem prema istoku. Poslije prolaska kroz Bleiburg glavninu zarobljenika, uglavnom tijekom noći s 15. na 16. svibnja, njihovi vođiči i čuvari dolinom Drave povelu su natrag na jugoistok, preko Lavamünda prema Dravogradu, gdje su ponovno ušli na jugoslavenski teritorij.⁶⁵ Takav je zaobilazni povratak posve sigurno odabran kako bi i dalje malobrojne jedinice JA mogle lakše nadzirati veliku masu zarobljenika. Odmah nakon prelaska granice počelo je i mnogo strože i nasilnije postupanje sa zarobljenicima nego dotad, s obzirom na to da ih dalje više nisu mogli pratiti britanski vojnici, čije je prisustvo vjerojatno spriječilo teže oblike nasilja dok su se zarobljeničke kolone još kretale austrijskim teritorijem. No čak i nakon predaje na bleiburškom polju 15. svibnja, britanski su piloti nastavili nadlijetati to područje u misijama taktičkog izviđanja. U tim su danima po cestama oko austrijsko-jugoslavenske granice još uočavali mnogobrojna napuštena vozila, ali i kolone zarobljenika koje su se kretale prema jugu i jugoistoku. Piloti izvidnici odjeljenja C iz sastava 651. eskadrile iz svojih su lakih aviona *Auster* 16. svibnja prijevodne na potezu od Wolfsberga prema Slovenj-Gradecu uočili mnogobrojne jugoslavenske vojnike koji su se sa zarobljenicima kretali prema Jugoslaviji. To su, prema svemu sudeći, bile upravo kolone koje su se s bleiburškog polja nakon zarobljavanja vraćale prema Jugoslaviji preko Lavamünda i Dravograda. Piloti 651. eskadrile tih su dana učestalo nadlijetali područje Slovenj-Gradeca, Dravograda i Bleiburga i javljali o pokretima jugoslavenskih trupa.⁶⁶ Pilot 40. eskadrile SAAF uočio je 16. svibnja kod Meže oko Prevalja oko 2000 kamiona i oko 5000 vojnika te još oko 2000 pješaka u dolini Drave od Lavamünda prema zapadu. Oko Bleiburga prebrojio je oko 2000 kamiona, a uočio je i četiri očito britanska topa sjeverno od Bleiburga.⁶⁷ Potez od Bleiburga do Dravograda redovito su nadlijetali i piloti 72. eskadrile, koji su 16. svibnja uočili više od 5000 vojnika u mjestu te još nekoliko znatnijih koncentracija ljudstva i motornih vozila u okolici. Mnoga

65 UK-TNA, WO 170/4465, 38 Infantry Brigade: H.Q, ratni dnevnik, izvještaj za 15. svibnja 1945. godine; „Uspomene jednog od preživjelih“, 424-429; Beljo, *YU-genocid*, 125–130; Kovačić, „Potanje izvješće“, 320, 322; Božidar, „Civilni u maršu smrti“, 357; Prcela, Živić, *Hrvatski holokaust*, 236, 292, 303, 426-427; Perić, 1945. – 1995. *Bleiburg – Svjedočanstvo*, 34-35; Kovačević, *Suza za Bleiburg*, 93–94; Sulejmanpašić, *Od Sarajeva do Bleiburga*, 101–103; Živković, „Moja sjećanja na svibanj i lipanj 1945.“, 353; Dizdar, „Prilog istraživanju problema Bleiburga“, 143-144; Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.*, 158-159; Goldstein, Goldstein, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*, 152-156.

66 UK-TNA, AIR 27/2168/10, No. 651 Squadron Operations Record Book, 73, izvještaji za 16. – 25. svibnja 1945.

67 UK-TNA, AIR 27/422/1, No. 40 SAAF (South African Air Force) Squadron Operations Record Book with Appendices, 18, 46, izvještaj za 16. svibnja 1945.

raštrkana vozila na cesti od Bleiburga do Dravograda opažena su i na dvama letovima iznad tog područja 17. svibnja.⁶⁸ Dvojica pilota 111. eskadrile RAF-a, koji su 18. svibnja između 9 sati i 5 minuta i 10 sati i 20 minuta također preletjeli bleiburško polje, uočila su više od 200 motornih i teških teretnih vozila koja su se kretala u jugoistočnom smjeru. Njihovi suborci iz iste eskadrile na kasnijem su letu, između 10 i 45 te 12 i 5, na istome mjestu opazili „tisuće ljudi u pokretu svim cestama prema jugu i jugozapadu“.⁶⁹ Ti pokreti velikih masa prema unutrašnjosti Slovenije, koje su britanski piloti gledali, predstavljali su početnu fazu „križnog puta“. Iako je nekim britanskim vojnicima na terenu bilo jasno da će mnogi zarobljenici nakon povratka u Jugoslaviju biti smaknuti, a zapovjednik 17 Fd RA tu je konstataciju čak upisao i u ratni dnevnik divizijuna riječima: „Kasnije istog dana hrvatski zapovjednik odlučio je kapitulirati pred Jugoslavenima unatoč činjenici da su mnogi od njegovih ljudi pripadali organizaciji Ustaša i da će sigurno biti strijeljani“,⁷⁰ viša zapovjedništva britanskih formacija nisu se zamarala tom činjenicom. Brigadir Scott u ratni dnevnik 38. brigade uvrstio je bitno drukčiju konstataciju, ustvrdivši da će nakon predaje „vojska biti tretirana kao ratni zarobljenici, s iznimkom političkih zločinaca kojima će se pozabaviti saveznički sudovi.“ U opisu tih događaja Scott je poslije rata dopisao i tvrdnju da je na pregovorima dogovoreno da će, uz tretman vojnika kao ratnih zarobljenika, civilni izbjeglice biti nahranjeni i najkraćom rutom vraćeni u Hrvatsku.⁷¹ Ta je tvrdnja bila netočna, a mnogi su zarobljeni vojnici, kao i pojedini civili, stradali ubrzo nakon repatrijacije na jugoslavenski teritorij.

Zaključak

Izvorna arhivska građa britanskih oružanih snaga pokazuje da su 15. svibnja 1945., na dan predaje izbjegličke kolone iz NDH na bleiburškom polju, britanski zrakoplovi doista nadlijetali to područje sa zadatkom demonstracije sile, kako bi stvorili pritisak i ubrzali predaju vojske i civila koji su u povlačenju uspjeli prijeći granicu. Na takav su se postupak britanski zapovjednici odlučili kako bi prikrili svoju brojčanu slabost na jugu Koruške i nemogućnost da silom spriječe prelazak kolona HOS-a i civilnih izbjeglica na austrijski teritorij. Vođeni naredbama da zauzmu i kontroliraju prijeratnu austrijsku granicu i uspostave okupacijsku vlast na tom prostoru, a poučeni događajima oko Trsta, gdje se JA odbila povući i počela uspostavljati jugoslavenska administrativna tijela, Britanci su odlučili pokušati spriječiti takav razvoj događaja u Koruškoj. Zbog toga su zabranili nastavak kretanja prvim izbjegličkim kolonama koje su se iz NDH

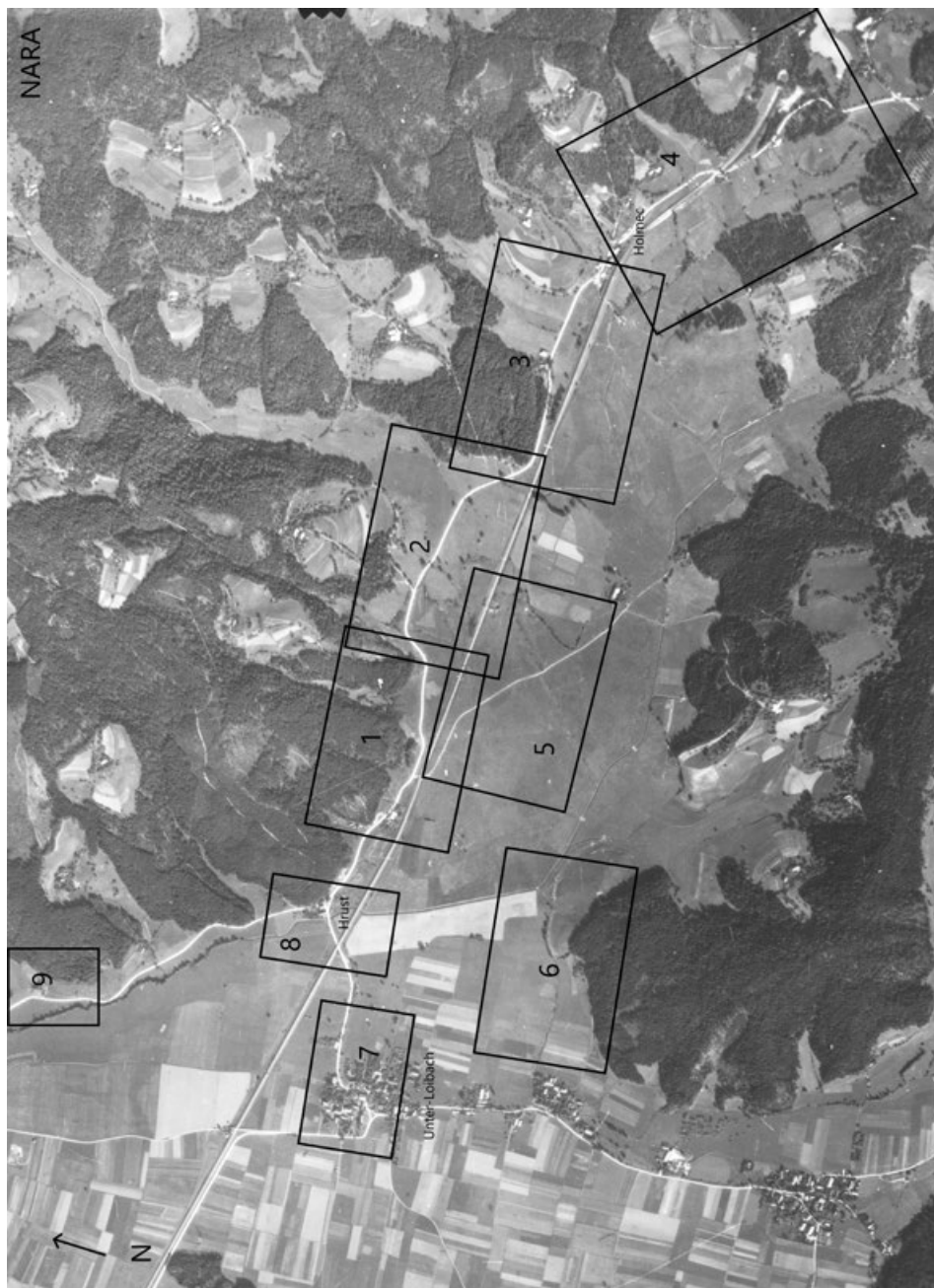
68 UK-TNA, AIR 27/626/10, No. 72 Squadron Operations Record Book, 42, izvještaji za 16. – 17. svibnja 1945.

69 UK-TNA, AIR 27/870/32, No. 111 Squadron Operations Record Book, 177, izvještaji za 18. svibnja 1945.

70 WO 170/4730, 17th Field Regiment, RA, ratni dnevnik, izvještaj 15. svibnja 1945. godine.

71 UK-TNA, WO 170/4465, 38 Infantry Brigade: H.Q, ratni dnevnik, izvještaj za 15. svibnja 1945. godine; Jareb, Omrčanin, „The End of the Croatian Army“, 169.

uspjele probiti do bleiburškog polja 14. svibnja 1945., nagovarajući sljedećeg dana njihove predstavnike da se predaju jedinicama JA. Odluka da se pod svaku cijenu spriječi predaju HOS-a britanskoj vojsci donesena je prije, vjerojatno već 14. svibnja navečer, a najkasnije 15. svibnja rano ujutro, kada je i formalno prenesena jedinicama 38. pješačke brigade britanske vojske. Združene snage britanske vojske i JA na području Bleiburga bile su posve slabe i, znajući da vjerojatno ne bi mogle spriječiti pokušaj proboja izbjeglica dalje prema zapadu, poduzele su razne pripreme za držanje Drave kao svoje zadnje linije obrane. Istodobno su prema izaslanicama izbjeglica iz NDH zadržali masku spokojnosti i spremnosti na oružani obračun, iako iza toga nije stajala ni približno dovoljno jaka vojna sila. No, njihov je blef, osnažen demonstrativnom uporabom zrakoplovne i oklopne vojne tehnike, uspio, a demoralizirano se mnoštvo izbjeglo iz NDH većinom opredijelilo za predaju umjesto za neizvjestan i rizičan pokušaj daljnjeg bijega. S pomoću fotografija snimljenih tog dana iz američkog izvidničkog aviona posve je precizno utvrđen raspored i položaj koji su bjegunci iz NDH zauzeli prije predaje te položaji britanskih jedinica koje su im prepriječile put prema zapadu. Fotografije pokazuju da se na bleiburškom polju uoči predaje okupilo nekoliko desetaka tisuća vojnika i civila, možda i dvostruko više od 30 000 ljudi, koliko su ujutro tog dana izbrojili britanski avijatičari. Put im je prepriječilo nekoliko tisuća vojnika JA i njihovih britanskih saveznika. Iako su bili u osnovi nesložni i svjesni različitosti svojih dugoročnih političkih ciljeva, suočeni s opasnom situacijom koja je lako mogla izmaknuti njihovu nadzoru, zadržali su privid sloge spram poraženih neprijatelja i uspješno ih nagovorili na predaju u ruke JA i povratak na jugoslavenski teritorij. Iako su viši britanski časnici koji su sudjelovali u tim događajima čak i u službenim izvještajima nastojali stvoriti privid kako je riječ o uobičajenoj predaji usklađenoj sa svim načelima ratnog prava i da će se samo ratnim zločincima suditi pred međunarodnim savezničkim sudovima, izvještaji nižih zapovjednika koji su bili na terenu pokazuju da je već u samom trenutku predaje bilo jasno da su nade o pravednom tretmanu zarobljenika neutemeljene i da mnoge od njih odmah nakon povratka preko granice čeka smrt.

Skica 1. Obris i položaj detalja prikazanih na slikama 1-9 u odnosu na bleiburško polje. NARA, RG 373.3, N46E14-547 - Nr 113.

Slika 1. Čelo kolone u povlačenju: A – najzapadniji položaji vojnih jedinica, B – prednji kraj mase civila, C – niz borova, položaj današnjeg spomenika i mjesto održavanja komemoracija, D – zaštitnica desnog boka kolone. NARA, RG 373.3, 1945-05-15-F14522-ON050572-T153997892-(34-4049)N46E14-632 - Nr 4194.

Slika 2. Glavnina vojske u povlačenju: A – željeznička stanica, B/C/D – skupine motornih vozila, E/F/G/H – postrojene vojne jedinice. NARA, RG 373.3, 1945-05-15 - F14522 - ON050572 - T153997892 - (34-4049) - N46E14 - 632 - Nr 4193.

Slika 3. Masa u povlačenju na cesti od Holmecca prema Bleiburgu: A/B – zaprežna vozila i vučna stoka uklonjena s ceste kako bi se prokrčio put, C – Holmec, D/E – kolone pješaka u povlačenju. NARA, RG 373.3, 1945-05-15 - F14522 - ON050572 - T153997892 - (34-4049) - N46E14 - 632 - Nr 4193.

Slika 4. Kolona na jugoslavenskoj strani granice istočno od Holmeca: A – granični prijelaz Holmec, B – utaboreni pješaci i zaprežna vozila uklonjena s ceste, C – kolone pješaka u povlačenju južno od ceste. NARA, RG 373.3, 1945-05-15 - F14522 - ON050572 - T153997892 - (34-4049) - N46E14 - 632 - Nr 4192.

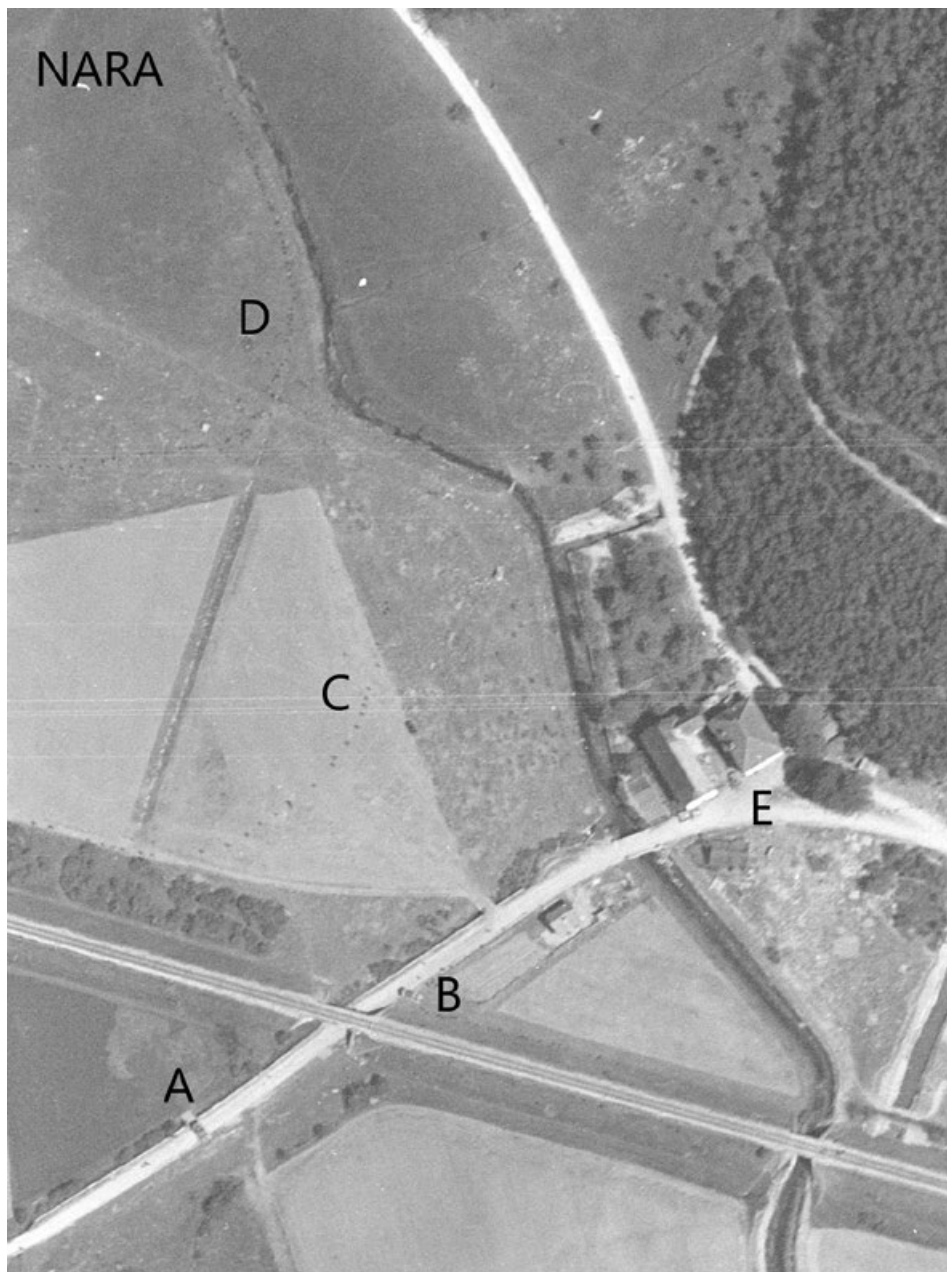
Slika 5. Masa civila južno od pruge: A – najzapadniji položaj utaborenih skupina civila, B – željeznička stanica. NARA, RG 373.3, 1945-05-15 - F14522 - ON050572 - T153997892 - (34-4049) - N46E14 - 632 - Nr 4194.

Slika 6. Položaji britanskih tenkova istočno od Ober-Loibacha: A/B/C – tenkovi tipa Sherman.
NARA, RG 373.3, 1945-05-15 - F14522 - ON050572 - T153997892 - (34-4049) - N46E14
- 632 - Nr 4194.

Slika 7. Britanski položaji kod Unter-Loibacha: A/B – tenkovi, C/D – ostala vojna vozila.
NARA, RG 373.3, 1945-05-15 - F14522 - ON050572 - T153997892 - (34-4049) - N46E14
- 632 - Nr 4194.

Slika 8. Raskršće Hrust: A/B – britanski tenkovi, C/D – pješaci u borbenom poretku, E – Hrust. NARA, RG 373.3, 1945-05-15 - F14522 - ON050572 - T153997892 - (34-4049) - N46E14 - 632 - Nr 4194.

Slika 9. Kolona vojnika zauzima položaje jugoistočno od Bleiburga, u šumi kod zaselka Woroujach: A – kolona s ceste pokraj zaustavljenog motornog vozila prelazi u šumu istočno od prometnice. NARA, RG 373.3, 1945-05-15 - F14522 - ON050572 - T153997892 - (34-4049) - N46E14 - 632 - Nr 4194.

Izvori i literatura

Arhivski izvori

UK-TNA: UK, The National Archives, London

– fond AIR 27, Air Ministry and Successors: Operations Record Books, Squadrons

– fond WO 170, War office: Central Mediterranean Forces, (British Element): War Diaries, Second World War

UK-IWM: UK, Imperial War Museum, London

– fond Oral Histories

US-AFHRA: USA, Air Force Historical Research Agency, Maxwell AFB

– fond 34th Photo Reconnaissance Squadron (34 PRS)

– fond Mediterranean Allied Air Forces (MAAF)

– fond Mediterranean Allied Tactical Air Forces (MATAF)

US-NARA: USA, National Archives and Records Administration, Washington, DC

– fond RG 373.3 Defense Intelligence Agency, Records of the Central Imagery Processing and Reference Division and its Successor, the Photographic Products and Technical Services Division

Literatura

Aralica, Tomislav; Aralica, Višeslav. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća 3, Oružane snage Nezavisne Države Hrvatske i druge hrvatske postrojbe na osovinskoj strani 1941. – 1945.* Zagreb: Znanje, 2010.

Basta, Milan. *Rat je završen 7 dana kasnije.* Beograd: NIGRO Privredni pregled, 1986.

Basta, Milan. *Rat posle rata.* Zagreb: Stvarnost, 1963.

Bedić, Marko. „Bleiburg i križni put 1945. godine“. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost, kulturu* 46 (2013), br. 6: 51-68.

Beljo, Ante. *YU-genocid – Bleiburg Križni put Udba.* Zagreb; Toronto: HIŠAK; CSAC, 1990.

Božidar, Marko. „Civilni u maršu smrti od Bleiburga do Zagreba“. U: *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. Vinko Nikolić. Zagreb: Knjižnica Hrvatske revije, 1993, 356-363.

Brajušković, Dimitrije, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (ZDNOR)*, tom X, knjiga 2, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo u Narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavije 1945.* Beograd: Vojnoistorijski institut, 1967.

Carafano, James Jay. *Waltzing into the Cold War, The Struggle for Occupied Austria.* College Station: Texas A & M Press, 2002.

Crljen, Danijel. „Bleiburg“. *Hrvatska revija* XVI, sv. 2-4 (1966): 263-297.

Crljen, Danijel. *Istina o Bleiburgu.* Buenos Aires: Grafica scanner, 1994.

Dimitrijević, Bojan. *Bitka za Trst 1945. – 1954.* Zagreb: Despot Infinitus, 2014.

Dizdar, Zdravko. „Prilog istraživanju problema Bleiburga i križnih putova (u povodu 60. obljetnice)“. *Senjski zbornik* 32 (2005), br. 1: 117-193.

„Dokumenti o Bleiburgu – Documents about Bleiburg“. U: *Međunarodni znanstveni skup „Bleiburg 1945-1995.“*, ur. Anđelko Mijatović. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 1995, 147-165.

- Eisterer, Klaus. „Austria Under Allied Occupation“. U: *Austria in the Twentieth Century*, ur. Rolf Steininger, Günther Bischof, Michael Gehler. New Brunswick; London: Transaction Publishers, 2009, 190-211.
- Etschmann, Wolfgang. „Die Royal Air Force über Österreich. Kriegs- und Friedensoperationen der britischen Luftwaffe während des Zweiten Weltkrieges und im beginnenden kalten Krieg, 1940-1947“. *Militärgeschichtliche Zeitschrift* 61 (2002): 155-174.
- Goldstein, Slavko; Goldstein, Ivo. *Jasenovac i Bleiburg nisu isto*. Zagreb: Novi liber, 2011.
- Grahek Ravančić, Martina. *Bleiburg i križni put 1945*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.
- Grahek Ravančić, Martina. „Razmišljanja o broju pogubljenih i stradalih na Bleiburgu i križnom putu“. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 3: 851-868.
- Grčić, Marko, ur. *Otvoreni dossier Bleiburg*. Zagreb: Vjesnik, 1990.
- Hammel, Eric M. *Air War Europa – America’s Air War Against Germany in Europe and North Africa 1942-1945*. Pacifica: Pacifica Military History, 1994.
- Hills, Alice. *Britain and the Occupation of Austria 1943-1945*. London: MacMillan Press Ltd, 2000.
- Jareb, Jerome (Jere); Omrcanin, Ivo. „The End of the Croatian Army at Bleiburg, Austria in May 1945 according to English Military Documents“. *Journal of Croatian Studies* XVIII-XIX (1977-78): 115-182.
- Karaman, Srećko. „Bleiburg – svjedočanstvo jednog hrvatskog pjesnika“. U: *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. Vinko Nikolić. Zagreb: Knjižnica Hrvatske revije, 1993, 288-294.
- Knezović, Oton. *Pokolj hrvatske vojske 1945 (Dokumenti o zvjerstvima Srba nad Hrvatima)*. Chicago: vlastita naklada, 1960.
- Kovačević, Branimir. *Suza za Bleiburg*. Zagreb: vlastita naklada, 2003.
- Kovačić, Kazimir. „Potanje izvješće zapovjednika jedne oklopne jedinice hrvatske vojske“. U: *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. Vinko Nikolić. Zagreb: Knjižnica Hrvatske revije, 1993, 314-327.
- Krizman, Bogdan. *Pavelić u bjekstvu*. Zagreb: Globus, 1986.
- Kužatko, Želimir. *Od Bleiburga do hrvatskog Gulaga*. Zagreb: vlastita naklada, 2012.
- L.J.G., „Pokolj jedne skupine kadeta i mladih časnika“. U: *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. Vinko Nikolić. Zagreb: Knjižnica Hrvatske revije, 1993, 301-306.
- Linasi, Marjan. *Die Kärntner Partisanen*. Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Mohorjeva založba; Hermagoras Verlag, 2013.
- Ljekić, Ante. „Od Ivan planine do Bleiburga“. *Drina* XIII (1963), br. 2: 1-130.
- Mahoney, Kevin. *Fifteenth Air Force Against the Axis*. Plymouth: Scarecrow Press, 2013.
- Marić, Stjepan. „Opis pokolja skoro 75 000 hrvatskih zarobljenika u Mariboru“. U: *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. Vinko Nikolić. Zagreb: Knjižnica Hrvatske revije, 1993, 296-298.
- Marsenić, Miljan. „Pokolj Crnogoraca“. U: *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. Vinko Nikolić. Zagreb: Knjižnica Hrvatske revije, 1993, 312-313.
- Miloš, Stojan. *Bleiburg i Križni put – zločin bez kazne*. Livno; Zagreb: Ogranak Matice hrvatske Livno; Hrvatski informativni centar, 2004.
- Minić, Mihajlo. „Pokolj 3 000 Crnogoraca blizu Maribora“. U: *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. Vinko Nikolić. Zagreb: Knjižnica Hrvatske revije, 1993, 311-312.

- Obrdaj, Tomislav. *Jedan život od Bleiburga do danas*. Mostar: Hrvatska kulturna zajednica FBiH, 1998.
- Perić, Miljenko. *1945 – 1995. Bleiburg – Svjedočanstvo*. Zagreb: vlastita naklada, 1995.
- Petrović, Dimitrije. „Masakriranje desetina tisuća zarobljenika blizu Maribora“. U: *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. Vinko Nikolić. Zagreb: Knjižnica Hrvatske revije, 1993, 309-311.
- Popović, Jovo. „Kazivanja Koste Nađa: Rat poslije pobjede (20 nastavak feljtona)“. *Vjesnik* (Zagreb), 31. 5. 1975.
- Popović, Jovo. *Rat poslije pobjede*. Zagreb: Alfa, 1976.
- Prcela, John Ivan; Živić, Dražen. *Hrvatski holokaust*. Zagreb: Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, 2001.
- Radić, Milan. „Do Bleiburga i natrag“. *Politički zatvorenik* VII (1997), br. 58: 35-37.
- Rauchensteiner, Manfred. *Der Krieg in Österreich 1945*. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1984.
- Rauchensteiner, Manfred. *Der Sonderfall, Die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955*. Graz; Wien; Köln: Verlag Styria, 1979.
- Rulitz, Florian Thomas. *Bleiburška i vetrinjska tragedija*. Zagreb: Počasni bleiburški vod, 2012.
- Rulitz Florian Thomas. *Tragedija u Bleiburgu i Viktringu*. Velika Gorica; St. Gallen: Naklada Benedikta; HAZUDD, 2022.
- Rupić, Mate, Dizdar, Zdravko. „Izvjješća partizanskih jedinica o završnim borbama s Hrvatskim oružanim snagama“. U: *Spomenica povodom 50-te obljetnice Bleiburga i križnog puta 1945. – 1995.*, ur. Mirko Valentić. Zagreb: Družba „Braća hrvatskog zmaja“; Hrvatska katolička misija Klagenfurt; Počasni bleiburški vod, 1995, 127-143.
- Schneider, Felix. „Operation ‘FREEBORN’ Okkupation und Kontrolle insbesondere Österreichs durch die britische 8. Armee, Planung und Operationsphase 1943 – 1945“. Doktorska disertacija, Karl-Franzens-Universität Graz, 1997.
- Stieber, Gabriela, ur. *Consolidated Intelligence Reports, Psychological Warfare Branch Military Government Kärnten Mai 1945 bis April 1946*. Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 2005.
- Strle, Franci. *Veliki finale na Koroškem*. Ljubljana: vlastita naklada, 1977.
- Sulejmanpašić, Nedat. *Od Sarajeva do Bleiburga i povratak, ratni dnevnik 28. 12. 1944. – 11. 6. 1945*. Zagreb: Medžlis Islamske zajednice Zagreb, 2006.
- Tenca Montini, Federico. *...Trst ne damo! Jugoslavija i Tršćansko pitanje 1945 – 1954*. Zagreb: Srednja Europa, 2021.
- Tolstoj, Nikolaj. *Ministar i pokolji – Bleiburg i Kočevski Rog 1945*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991.
- „Uspomene jednog od preživjelih“. U: *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. Vinko Nikolić. Zagreb: Knjižnica Hrvatske revije, 1993, 413-448.
- Vukušić, Bože. *Bleiburg Memento – fotomonografija*. Zagreb: Počasni bleiburški vod, 2009.
- Walzl, August. *Kärnten 1945. Vom NS-Regime zur Besatzungsherrschaft im Alpen-Adria-Raum*. Klagenfurt: Universitätsverlag Carinthia, 1985.
- Živković, Antun. „Moja sjećanja na svibanj i lipanj 1945“. *Hrvatska obzorja. Časopis Matice hrvatske Split* VII (1999), br. 2: 347-362.

SUMMARY

Allied ground and air forces at Bleiburg on May 15, 1945

The documentary sources of the British armed forces show that on May 15, 1945, the day of the surrender of the refugee column from the NDH on the Bleiburg field, British planes did in fact fly over that area with the task of “demonstration of force”, in order to exert pressure and accelerate the surrender of the retreating army and civilians, who managed to cross the Austrian border. With the help of hitherto unexplored and unpublished photos taken from an American reconnaissance plane, the layout and position that the fugitives occupied, as well as the positions of the British units that blocked their way to the west were precisely determined. Based on these findings, it is possible to correct the misinterpretations of the numbers of retreating forces who surrendered at Bleiburg, that are present in historiography and public discourse in general; and this is an important contribution to the understanding of the events on the Bleiburg field that day.

Keywords: Bleiburg; Royal Air Force; United States Army Air Force; 38 (Irish) Infantry Brigade; Croatian Armed Forces; civilian refugees from the Independent State of Croatia; May 15, 1945